Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/16 Fall 2016, p. 89-114
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10067
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi
Received/Geliş: 28.10.2016 **Accepted/Kabul:** 13.12.2016
Referees/Hakemler: Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN – Prof. Dr. L. Gürkan GÖKCEK

This article was checked by iThenticate.

HİTİT KÜLTÜR DÜNYASINDA BAYRAM RİTÜELLERİ[*]

Esma REYHAN[*]

ÖZET

Hitit devletinin başkentinde ortaya çıkarılan tabletlerin büyük bir bölümünü dini metinler oluşturmaktadır. Hitit dini, çok tanrılı bir dindir. Hititler sadece kendi tanrılarına değil, temas halinde oldukları hemen her ülke ve uygarlığın (Hurri, Luwi, Pala, Akad, Sümer gibi) tanrılarına da tapınınca farklı kökenli çok sayıda tanrıdan oluşan bir Hitit panteonu (tanrılar dünyası) ortaya çıkmıştır. Bu kalabalık tanrılar topluluğu "Hatti ülkesinin bin tanrısı" biçiminde özetlenmiştir. Tanrıların sayısı binlerle ifade edilen bir toplum, tanrılarına karşı vazifelerini yerine getirirken nasıl bir yol izlemektedir? Hitit dininde tanrıya tapınma yollarının en yaygın, en kapsamlı ve en etkin uygulamaları "Hitit bayram Ritüelleri"dir. Çok sayıda olduğu ifade edilen dini metinler içerisinde bayram törenlerinin tasvirlerini içerek ritüel metinlerinin büyük bir oran oluşturması da bu genellemeyi doğrular niteliktedir. Oldukça uzun ve meşakkatli bayram kutlamalarının, Hitit Siyasal ve toplumsal düzeninin devamlılığını sağlayan ve bu düzeni pekiştiren ideolojik bir yönü bulunmaktadır. Bu şekilde kralın tanrılarla iletişim gücünün olduğu tanrılar tarafından desteklendiği şeklinde bir imaj yaratılarak halkın krala itaati tartışılmaz hale getiriliyordu. Bu açıdan bayram kutlamaları kralın hükümdarlığının meşruluğu açısından önemliydi. Bu çalışmada, Hititler tarafından ilkbahar ya da sonbahar da kutlanan antahšum, nuntariyašha, kilam, purulli, (h)išuwa bayramları üzerinde durulacaktır. Bu bayramlar aynı zamanda kralın kraliçe ile birlikte ve bazen prensin de katılımı ile ülkenin çeşitli şehirlerini ziyaret ettiği "mevsimsel kült gezisi bayramları"dır. Kraliyet çiftinin ayinlere katılmasının zorunlu olması, bayramların ülke için taşıdığı önem, yani bayram aracılığı ile tanrılardan talep edilenlerin önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hitit Bayram ritüelleri, mevsimler bayramlar, kült gezileri,

---

[*] Bu makale, 2011 yılında Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından düzenlenen "Hitit Söyleşileri I" kapsamında sunulmuş ve "Hitit Bayram Ritüelleri" başlığıyla yayınlanmış " söyleşi metni"nin genişletilmiş şeklidir.

[**] Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, El-mek: esmareyhan@gazi.edu.tr

FESTRITUALS IN HITTITE CULTURE

ABSTRACT

Majority of tablets discovered in the capital of Hittites are religious texts. Hittites had a polyheist religion. They, however, believed in not only their own gods but also the gods of almost all the countries and nations with which they were in contact (Hurri, Hatti, Luwi, Pala, Akad, Sumer). As a result, there has emerged a Hittite pantheon consisting of the gods of different origins. This crowded community of gods are summarized as "one thousands gods of Hatti country" What kind of way does a community with more than one thousand gods follow in performing their rituels and duties to gods? "Hittite Fest Rituals" are the most common, comprehensice and effective ways of worshipping the god in Hittite religion. The rituals texts that contain the desciptions of fest ceremonies make up majority of the religious texts said to be high in number, which is supportive of this generalization. Fest celebrations were very long and grueling, thus having an ideological aspect that ensured the continuity of Hittites" social and political order and reinforces this order. In this way, an impression was created that the king had a communication with the gods and they supported him, a belief whereby the subjects" obedience to king was believed to be divinely appointed compulsion. Viewed from this perspective, fest celebration were important for legality of the king's sovereignty. With this point in mind, this study is intended to focus on the fests of antahšum, nuntariyaš, kılam, purruli, (h)išuwa celebrated by the Hittites in the spring or autumn. These fests were also the ones in which the king visited varios cities of the country the acompaniment of his queen and sometimes the prince. Thus, they called "seasonal cult visit fests". The fact that it was compulsory for he royal couple to attend the rituals points to the importance of the fests for the country, namely to the importance of whatever was demanded from the gods through the fests.

STRUCTURED ABSTRACT

The essential of Hittite religion is based on a basic principle i.e. "to satisfy deities and to not anger them". This principle gained to the Hittite religion a feature, named as "ritualistic/ceremonial religion", and it was aimed to calm down the deities by practicing appropriate religious and sacrificial ceremonies, and also festival rituals for deities. However, if the deities get angry — this can be caused by an unconscious reason — various practices and rıtuals could be used to satisfy them, in order to find the causes of their angers. The activities as offering sacrifice, presenting foods and drinks, renewing the temples etc. are the *daily ceremonies* that must be practiced properly for deities. In this belief system, the festivals were performed with more plentiful materials for the responsibilities against to the deities in a higher level, by a more crowded and organized community, sometimes with joining the royal family including The Great king, the queen and the princes, in certain periods.

In the Hittite texts, "festival" term appears as Sum. $EZEN_4$. There are many texts including at least the content of "festival rituals" in the

Hittite cuneiform archives. In these documents, all practices in the festival rituals were described in detail. In some texts, the practices were recorded from day to day. Thus, the festival texts can be estimated as the prearranged printed matter which includes detailed information about the way that ceremony performs. It was aimed to guide the participants in some points during the ritual activities, such as the qualifications of officials who would participate to the cult ceremony, their missions, their clothes which the officials had to get dressed, and the presentation order of offerings to the appropriate deities, the kinds of sacrificial animals, the place where the ritual performs, the time information for the beginning and the ending of ritual ceremonies, the information about the time span of activities, the details about the performances, the types of musical instruments which were used during the ritual, the roles of Hittite Great King and of the Queen in the religious ceremonies, the information about the plays which will be presented during the ritual etc. These ones and many more details were adopted as mandatory regulations, and almost all festival rituals were prepared by sticking to the content in question. The belief that the arbitrary changes can cause to the anger of deities required that the people adapted the regulations rigidly. These ritual texts were preserved carefully for the purpose of applying during festival periods. The fact that the rituals were recorded on the cuneiform tablets indicates that the regulations in question were definitely irrevocable. Since the "dissatisfaction of deities" as an undesirable case is inevitable in the case if it wasn't acted in accordance with the contents of festivals, a standard "practice of festival ritual" became obligatory. In order to not to cause a confusion for the celebration of festival rituals, it was required to adapt the written regulations strictly during the related festival rituals.

The beginning of spring and the revival of nature were celebrated by "Spring Festivals" in almost all Ancient civilizations. The most important festivals in the Hittite cult calendar are the ones which were celebrated in spring and autumn. In Hittite cultural context, the spring was appreciated as the beginning of New Year, and so, this beginning was often welcomed by festival rituals. Besides Hittites, a number of Ancient civilizations including Sumerians, Assyrians, Babylonians, Egyptians, and Ancient Greeks etc. had various deities who were responsible for the agricultural abundance. For the human-beings who keep up their lives in a way of nature-dependent, the beginning of New Year means the revival of nature, the water augmentation, taking root of the plants, i.e. the spring season. Thus, the New Year begins, when the snow melts and the crocus blossoms: So, the celebrations of New Year were performed in the spring periods. The festivals which were performed by Hittites in Spring or in Autumn were the "festivals of seasonal cult voyage" in which the Great king visited a number of Hittite towns, sometimes with the queen and the princes. The fact that the royal couple had to participate to the celebration of festivals points out the importance of these festivals for the Hittite Kingdom, i.e., the importance of required things from the deities by means of these festival rituals. V. Ardzinba (*Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri,* Ankara, 2010) describes the seasonal king rites in the Hittite ritual context, the structural features of festivals, expressing the myths in rites and the officials participating in cultic ceremonies, by means of Hittite texts.

In this study, the most important Hittite festivals such as KI.LAM, AN.TAH.ŠUM^{SAR}, Nuntariyaššha-, Purulli-, (H)išuwa-, are treated, and the content of AN.TAH.ŠUM^{SAR} will be given in this context. This one and the others which have almost the same characteristics as AN.TAH.ŠUM^{SAR} consist of the standard activities of officials who participated to these cultic ceremonies, and some *symbolic behaviors* which were performed by the king, the queen and the princes, or the ones which they were included: such behaviors were characterized as "bowing, invoking, standing / sitting, eating, drinking (gods), offering sacrifice, devoting, reciting, dancing, singing, clapping (in some aspects of other cultural contexts as aha, kašmešša, miša, zinir zinir etc.), crying, playing (instruments), ceremonial marching, hitting sacred scepter on the back of Hittite King, sprinkling water over the king, etc." In this paper, it is also pointed out various comprehensive performances and ceremonies beside the routine activities aforementioned above. The festival activities such as organizing competitions, rewarding the winners of these games, and putting on stage the fight scenes and plays etc. were the efforts in order to save the participants from this monotony, to move away slightly from the sacred being and to transform the festivals into a more entertainment activity. In this study, it is especially underlined the secular aspect of festival rituals which were colored by means of the games, the plays, competitions and fights, and that moved away from the monotony that gathered the people up, with the exception of a religious purpose as satisfying the deities. (For the Medieval carnivals and festivals, "Mikhail Bakhtin, *Rabelais and His World,* Indiana University Press, Bloomington, 1984").

An ideological aspect of festival celebrations that consolidates the order in question and maintains the continuity of Hittite political and social order has to be mentioned. Thus, by creating an image as if the king is able to communicate with deities, and a being under the protection of deities, the obedience of Hittite society against to the Hittite Great King became indisputable. In this view, the festival rituals were important for the legality of Hittite Great King. During these cultic activities, the Hittite kings went on long ritual journeys in the Hittite territory, and so, it is emphasized symbolically the domination of Great king over the entire land of Hittite kingdom. By this means, it was shown the legality of a power which was stabilized by the god's gift, and also it strengthened the relations between the Hittite Great King and the local elements which the Hittite King included into the cults. Therefore, the festivals had some political functions such as to provide to be cared about the territorial integrity of kingdom by Hittite society and to reinforce it etc. However, the fact that the sacrificial materials which were gathered in order to offer to the deities during the festival rituals was in excess of beyond the present consumption caused to form a serious food storage — it is seemingly supposed that these offerings were a type of a tax in kind —, and it provided these institutions to get strong financially, as well. The festivals composed from various ceremonies which were performed with a number of cultic activities including music and dance performance and also food and drinking feasts were religious ceremonies for Hittite society, and they were also ideological means for legality of Hittite kings, and for the continuity of Hittite Kingdom.

In Hittite festivals, although the local folkloric sources have different origins, they have a wide sphere of influence, and official festival rituals take an important place in this context. In Hittite cultural context, every festival (including ceremonies as presenting sacrifices to deities, drinking deity, visiting cultic places etc.) also reflects a folkloric / secular dimension (including performing competitions, dancing, singing, presenting plays etc.) immanently with their official and religious aspects. The festivals contained own rituals within themselves.

Keywords: Hittite fest rituals, seasonal fests, cult travels.

Hitit dininin özü "tanrıları memnun etmek, onları kızdırmamak" ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke, Hitit dinine bir "ritüeller/ayinler dini" olma özelliği kazandırır ve tanrılar için uygun dinsel törenleri, kurbanları ve bayramları gerçekleştirmek suretiyle onları yatıştırmayı amaçlar. Ayrıca, tanrılar kızmışlarsa -ki bu istemeden yapılmıştır- kızgınlıklarının nedenini bulmak için yapılan çeşitli uygulamalar ve ritüeller de tanrıyı memnun etmenin diğer yollarındandır. Kurban sunmak, yiyecek içecek vermek, tapınakların bakımını yapmak gibi işler tanrılara yapılması gerekli *gündelik ayinler*dir. Bu inanç sistemi içinde bayramlar; tanrılara karşı sorumluluğun, daha yüksek düzeyde, daha kalabalık ve organize bir toplulukla, belli bir takvimde, daha zengin malzemelerle, bazı bayramlarda kral, kraliçe ve prensin de katılımıyla gerçekleştirildiği ayinlerdir (Dinçol, 1982: 86).

Hitit metinlerinde "bayram" sözcüğü Sumerce ideogram $EZEN_4$ ile ifade edilmektedir (Neu-Rüster, 1989: 143). Hitit arşivlerinde "bayram ritüelleri" içeriğinde olan oldukça fazla sayıda belge bulunmaktadır. Bu belgelerde, kutlamalar sırasında yapılacak olan bütün eylemler en ince ayrıntılarına kadar anlatılmıştır. Bazılarında ise yapılacak bütün işlemler gün gün kaydedilmiştir. Bu özelliği ile bayram metinlerini, önceden hazırlanmış ve törenin nasıl yapılacağına dair bilgiler içeren matbu belgeler olarak yorumlamak mümkündür (Dinçol, 1982: 86). Törene hangi görevliler katılacak, bunların törendeki görevleri ne olacak, hangi kıyafetleri giyecekler, törende hangi tanrılara hangi sırayla kurbanlar sunulacak, bu kurbanların türü, miktarı ne olacak, kutlamalar hangi şehirlerde, hangi mekânlarda yapılacak, ne zaman başlayacak ve bitecek, kaç gün sürecek, gösteriler nasıl olacak, müzisyenler hangi dilde (Hattice, Luwice vb.) şarkı söyleyecek, hangi müzik aletleri kullanılacak, kral ve kraliçenin ayinlerdeki rolleri ne olacak, hangi oyunlar sergilenecek. Bunlar ve daha başka pek çok detay, uyulması zorunlu kurallar olarak kabul edilmiş ve hemen hemen bütün bayram metinleri bu içerikte hazırlanmıştır. Keyfi olarak yapılan değişiklikler tanrıların öfkesine yol açabilir düşüncesi kurallara sıkı sıkıya uymayı zorunlu kılmıştır. Bu ritüeller bayram zamanlarında uygulanmak üzere yazılı olarak muhafaza edilmiştir. Ritüellerin kayıt altına alınması da uygulanacak kuralların kesinlikle değiştirilemez olduğunu göstermektedir. Bayramların içeriklerine uygun davranılmazsa istenmeyen bir durum olan "tanrıların memnuniyetsizliği" kaçınılmaz olduğu için standart bir "bayram ritüeli uygulaması" zorunlu olmuştur. Hangi bayramın günü gelmişse o bayram için hazırlanmış metne harfiyen uyulması, bayramların kutlanması esnasında bir karışıklık olmasını engellemek içindir.

Bayram kutlamalarının amacı öncelikle, tanrılara saygı göstermek, onları memnun etmek, onlarla iyi ilişkiler kurmak ve bu suretle de onların lütuflarından faydalanmaktı. Bol yağmur, bereketli tarlalar, besili hayvanlar, güçlü ordular, başarılı seferler, refah içinde bir ülke, devamlılığı garanti edilmiş bir krallık, düşmanlarına karşı güçlü bir devlet tanrılardan elde edilecek lütuflardan bazılarıdır.

> "Tüm tanrılar Fırtına Tanrısı'nın evinde bir araya geldiler. Öfkelenerek gelmiş olanlar öfkelerini bir yana bıraksınlar! (Ey tanrılar) bu ziyafette

> yiyin için, susuzluğunuzu giderin ve memnun olun! Kral ve kraliçenin adlarını (iyilikle) ağzınıza alın, gök ve yerin hayatını (iyilikle) ağzınıza alın, [hububat] bolluğunu da (iyilikle) ağzınıza alın" (KUB 36.97 Öy. 6-19; Ünal, 2016: 111).

Tanrılardan istenenler çok önemli olunca, bunları elde etmenin en etkili aracı olarak görülen bayramlar da o kadar önem kazanmaktadır. Bu yüzden bayramların kutlanması insanlar için yaşamsal bir anlam taşımaktadır (Haas, 2002: 441). Hitit toplumunda kutlanan çok sayıdaki bayram şenliği panteondaki çok kalabalık tanrıların bir yansımasıdır. Tarım toplumlarında özellikle doğa olaylarından sorumlu bazı tanrılar için özel bir özen gereklidir. Çünkü hayatın devamlılığı, ülkenin refahı bu tanrıların uhdesinde olan doğa olaylarının eksiksiz gerçekleşmesine bağlıdır. Aslında bu ilişkiyi, yani tanrıları memnun etme ve karşılığında onlardan istenileni elde etme durumunu, *"karşılıklılık"* ilkesi ile açıklamak mümkündür (Reyhan, 2009a: 158). Bayramlar da bu amaç için gerekli araçlardır. Bu sistem içinde diğer tanrılar da ihmal edilmemelidir. Bayram metinleri, bayramların hangi tanrılar için kutlandığı sorusuna da cevap vermektedir. Bu metinler incelendiğinde tanrıların özellikle Hatti, Hurri, Luwi, Suriye ve daha az olmak üzere Hitit kökenli oldukları görülmektedir (Ünal, 2016: 82).

Bayramlarda Görevliler

Hitit kralı ülke idaresinin baş sorumlusu olması yanında, başrahip sıfatıyla da bayramların kutlayıcısıdır. Kralın sorumlu olduğu taht ile yine sorumlu olduğu tapınak arasındaki ayrım somut olarak belirginleştirilmiştir. Kral bir törene katılmak üzere tapınağa geldiğinde üzerindeki krallık giysilerini çıkarır ve rahiplerin özel giysisini giyer. Bu simgesel davranışlar, ülkeyi yönetmekle tanrılara ibadet etmek arasındaki geçişleri göstermesi açısından önemlidir. Aslında bütün Eskiçağ toplumlarının genel bir özelliği olarak kral, dinsel iktidarı kendi bünyesinde toplayarak her alanda (askeri, siyasi, ekonomik) merkezi otoritesini sağlamış olmaktaydı. Hitit kralının bayramlarda baş icracı olarak bulunması, bayramların, kralın kişiliğinde temsil edilen, siyasi-yönetsel işlevleriyle örtüşen ve krallık faaliyetleriyle içselleşen Hitit dininin en etkili ritüelleri olmasından kaynaklanmaktadır.

Bayram kutlamalarında kralın yanında genellikle kraliçe, bazen de prens ile birçok yüksek rütbeli görevli bulunmaktadır. Özellikle mevsimsel kült bayramlarında kralın yanında kraliçe ve prensler aktif bir şekilde yer almaktadır (Arzinba, 2009a: 158). Bayram metinlerinde belirtildiği şekliyle, kraliyet ailesi bazen birlikte bazen de ayrı ayrı kentlerde ve mekânlarda bayrama katılmaktadırlar. Bayramların en önemlileri ilkbahar ve sonbaharda kutlanmakta ve bu dönemde yapılan askeri seferlerle bayramların kutlanma zamanları bazen aynı zamana denk gelmektedir. Böyle bir durumda kralın önceliği ise bayramları kutlamak şeklinde olmaktadır. Çünkü bayramları ihmal ederek tanrıların gazabına uğramak, askeri yenilgiden daha kötü sonuçlara yol açabilirdi. II. Muršili başkomutan sıfatıyla askeri bir sefere katıldığı sırada, Purulliya-Bayramı'nın kutlanma zamanı gelmiştir. Ve kral ordunun komutasını generallerinden birine bırakarak başrahip sıfatı ile bayramı kutlamak için Hattuša'ya gitmiştir. Bayramların her türlü sorumluluğu, kraliyet çiftinden sonra, rahipler, rahibeler ve diğer kült görevlilerine aittir. Ayrıca saray oğlanları, *MEŠED*I'ler gibi üst düzey görevliler, demircilik, çobanlık ve avcılık gibi meslek gruplarının temsilcileri ile müzisyenler, dansçılar, şarkıcılar, akrobatlar, aşçılar, sakiler, sofracılar gibi birçok görevlisi de kendilerine biçilmiş vazifeleri yerine getirmek üzere törenlerde hazır bulunmaktadırlar.

Hangi Bayramlar Kutlanıyor?

Hitit metinlerinden 165'in üzerinde bayramın kutlandığı bilinmektedir. Muhtemelen yerel düzeyde kutlanan bayramlar da vardır ve onlar bu sayının dışındadır (Bryce, 2002: 205). Tapınak

görevlilerine ait talimatları içeren bir metinde sadece Hattuša'da kutlanan bayramların sayısının 18 olduğu belirtilmektedir (Süel, 1984: 159-160).

$EZEN_4$ ITU.KAM	"ay bayramı"
$EZEN_4$ MU-ti	"yıl bayramı"
$EZEN_4$ *AIALU*	"geyik bayramı"
$EZEN_4$ zenandaš	"sonbahar bayramı"
$EZEN_4$ hamešhandaš	"ilkbahar bayramı"
$EZEN_4$ tethašnaš	"gök gürültüsü bayramı"
$EZEN_4$ hiyarraš	"hiyara bayramı"
$EZEN_4$ pudahaš	"pudaha bayramı"
$EZEN_4$ išuwaš	"išuwa bayramı"
$EZEN_4$ dahiyaš	"dahiya bayramı"
$EZEN_4$ šatlaššaš	"šatlašša bayramı"
$EZEN_4$ *BIBRU*	"riton bayramı"
$EZEN_4^{MEŠ}$ pulaš	"pula bayramı"
$EZEN_4^{MEŠ}$ hahrannaš	"hahranna bayramı"
$EZEN_4^{MEŠ\ LÚ.MEŠ}$ŠU.GI	"ihtiyar adamların bayramı"
$EZEN_4^{MEŠ}$ šuppayaš ^{LÚ}SANGA	"kutsal rahip bayramları"
$EZEN_4^{MEŠ\ MUNUS.MEŠ}$AMA.DINGIR^{LIM}	"tanrı analarının bayramları"
$EZEN_4^{MEŠ\ LÚ.MEŠ}$upatiyaš	"upati adamlarının bayramları"

Hitit bayramları genellikle aşağıdaki içeriklere göre adlandırılmaktadır(Dinçol, 1982: 86).

- Mevsimlerle: İlkbahar bayramı, sonbahar bayramı, yıl bayramı, ay bayramı,
- Meteorolojik olaylarla: Yağmur, gök gürültüsü bayramı,
- Tarımsal faaliyetlerle: Orak bayramı, bağbozumu bayramı, harman bayramı, üzüm kesme bayramı, meyve bayramı, ekin yığını bayramı,
- Törenin en önemli bölümüne göre: Yıkanma bayramı, dağa götürme bayramı,
- Belirli insan gruplarına göre: Yaşlı adamların bayramı, temiz rahibin bayramı, tanrı anaları bayramı, uzak yerlerdeki insanların bayramı.

Adları belirtilen bazı bayramların ise kutlama amacını anlamak mümkün olmamıştır. Ayrıca, KI.LAM, AN.TAH.ŠUM^{SAR}, Nuntariyašha-, Purulli-, (H)išuwa- gibi daha kapsamlı bayramlar da Hitit toplumunda kutlanmaktadır.

Hititlerde Bahar Bayramları

Baharın başlangıcı ve doğanın canlanması hemen hemen bütün Eskiçağ toplumlarında "bahar bayramları" ile kutlanmaktadır. Hitit takviminde yer alan bayramlardan en önemlileri ilkbaharda ya da sonbaharda kutlanan bayramlardır. Hitit kültür dünyasında, ilkbahar yılın başlangıcı olarak kabul edilir ve bu başlangıç da bayramlarla karşılanırdı. Hititlerden başka, Sumerliler, Asurlular, Babilliler, Mısırlılar, Eski Yunanlılar gibi birçok Eskiçağ toplumunun tarımsal verimlilikten sorumlu olan çeşitli tanrıları vardır. Doğaya bağımlı yaşayan insanlar için yeni bir yılın başlangıcı, doğanın canlanması, suların çoğalması, tohumların köklenmesi yani

ilkbaharla özdeşti. Bu nedenle yeni yıl karların eridiği ve çiğdemlerin açtığı zaman başlar ve yeni yıl kutlamaları da bu kapsamda ilkbahar ayları içerisinde gerçekleştirilirdi.[1]

Hititler tarafından ilkbaharda veya sonbaharda kutlanan bayramlar aynı zamanda, kralın kraliçe ile birlikte, bazen prensin de katılımı ile ülkenin çeşitli şehirlerini ziyaret ettiği "mevsimsel kült gezisi bayramları"dır. Kraliyet çiftinin bayram kutlamalarına katılmasının zorunlu olması, bayramların ülke için taşıdığı öneme, yani bayram aracılığı ile tanrılardan talep edilenlerin önemine işaret etmektedir. Bayramların kutlanması için özellikle seçilen mevsimler doğanın canlandığı ve öldüğü dönemlerdir: ilkbahar ve sonbahar. Bu dönemler Eski Önasya uygarlıklarında mitolojik öykülere konu olmuştur. Bu mitolojik öyküler bazı bayramların programında "sahne oyunları" kapsamında yer almaktadır.

AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı: İlkbaharda kutlanan ve 38 gün süren bayram adını "çiğdem" anlamına gelen AN.TAH.ŠUM^{SAR} bitkisinden alır (çiğdem bayramı) ve kırlarda ilkbaharın müjdecisi çiğdem çiçeklerinin açma zamanında kutlanır (Güterbock, 1960: 80-89). Bu bayramda kralın gezi güzergâhının başlama noktası, genellikle Hattuša'dır. Çünkü kışı Hattuša'da geçirmiştir. Eğer kışı başka bir şehirde geçirmişse bayram o kentte başlayacaktır. Bayram ülkenin belli başlı kült merkezleri boyunca yapılan bir kült yolculuğunu içermektedir. Bu bayram kutlamalarının görsel tasvirleri Alacahöyük kabartmalarında yer almaktadır (Arzinba, 2010: 174). Bu kabartmalarda, geyiklerin önünde görülen bitkinin AN.TAH.ŠUM^{SAR} olduğu kabul edilmektedir (Erkut, 1998: 194).

Nuntariyašha- Bayramı: Bayramın adı nuntarriya- "acele etmek" fiilinden türemiştir (Ünal, 2007: 494). ^{EZEN4}nuntariyašha- "acelenin kutlanması" anlamını taşımaktadır. Kralın bir kutlama alanından başka bir kutlama alanına aceleyle seyahat etmesi sebebiyle bu adı almış olmalıdır. Kutlama sonbaharda, kralın seferden döndüğü zaman yapılır ve yaklaşık 50 gün süren bu bayramda kral ve kraliçe Hitit ülkesinin birçok kentini kapsayan bir kült yolculuğuna çıkar**:** (Nakamura, 1998: 445-449).

Nuntariyašha- ve AN.TAH.ŠUM^{SAR} bayramları bazı konularda benzerlik göstermektedir. Her iki bayramın güzergâhları da aşağı yukarı aynı olup İç ve Kuzey Anadolu'daki önemli kült merkezlerini kapsamaktadır. Bütün bu kentler, Kızılırmak nehrinin çizdiği kavis üzerinde bulunmakta, genelde Hitit başkentinin kuzey ve kuzeydoğusunda, ayrıca güneyinde yer almaktadır. İki bayramda da kral, kraliçeyle birlikte hafif at arabasıyla ziyaretler yapmaktadır. Kralın bayram gezilerinin güzergâhıyla ilgili olarak, diğer metinlerdeki veriler dikkat çekicidir. 38 günlük ayinler şemasına girmeyen ve AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı'na ait olan bir metinde ülkenin değişik yerlerinde bulunan kent tanrılarının sıralandığı görülmektedir (KBo 4.13; Arzinba, 2010: 14-37). Buna göre Hititler ülkenin önemli kentlerinde bayramları kutlarken sadece bu kentlerin tanrılarını değil, Hitit devletinin bütün tanrılarını yüceltiyorlardı. Bu doğrultuda, kral tarafından söz konusu kentlere yapılan gezileri bütün Hitit devletini kapsayan geziler olarak değerlendirmek mümkündür.

Her iki bayramın da büyük bir bölümünü teşkil eden yolculukla; hem ülkenin çevre kentlerinde tapınılan tanrılara saygı sunulmakta, hem de kralın ülke üstündeki denetimi vurgulanmakta ve onun tanrısal gücü meşrulaştırılmaktadır. Kraliçenin ayinlere doğrudan katılması Nuntariyašha- ve AN.TAH.ŠUM^{SAR} bayramlarının diğer bir benzer özelliklerindendir: (Ayrıntılı bilgi için bkz. Arzinba, 2010: 14-37).

[1] Günümüzde baharın başlangıcı ve doğanın canlanmasının kutlandığı bahar bayramları olan Hıdırellez, nevruz gibi bayramlar Eski Önasya'daki yeni yıl kutlamalarının devamı niteliğindedir. Bu bayramların kökeni de verimlilik ve tarımsal üretimle ilgili antikçağ geleneklerine dayanmaktadır. Günümüzde insanı kökeni Eski Önasya inanç dünyasına uzanan bu çok eski geleneği belki bilmeden hala sürdürmektedir (Ökse, 2006a: 59; Ökse, 2006b: 68-70).

KI.LAM Bayramı: Kült gezileri içeren bir bayram da KI.LAM bayramıdır. KI.LAM kelimesi, "kapı yapısı, pazar yeri" anlamı taşımaktadır. Büyük olasılıkla başkentte kutlanan ve üç gün süren bayram ayinlerinde Hattuša'nın saray kapısı ön plandadır. Kral ve kraliçenin Hitit başkentinde yaptıkları bir tür gezi şeklindedir. Bu ayinlerin de yazın yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu bayramla ilgili olarak pek çok Hatti kökenli tanrı adının geçmesi bayramın kökenine ışık tutmaktadır. Diğer ayinlerde olduğu gibi bayram, Halentuwa- Evi'nin açılmasıyla başlamakta ve geniş bir katılım ile kutlamalar devam etmektedir **(**Haas, 1994: 760-765).

KI.LAM Bayramı'nda değişik Hitit kentlerinden gelen ve ayine katılan bazı görevliler ve katılımcılar adaklar verirlerdi; büyük ve küçükbaş hayvanlar, çeşitli ekmekler, peynir, et, bira şarap gibi. Bu adakların hangi şehirlerden geldiği ve hangi görevliler aracılığı ile verildiği bayram metninde sırası ve detayı ile verilmiştir. Getirilen adaklar ise bayrama katılanlara dağıtılmaktadır. Adakları dağıtma işinin, çok sayıdaki görevliler tarafından yapılması bayramın büyüklüğünü göstermektedir. Bazı Hitit melkit -(melkitu "içerik, kurbanlık, adak, erzak)- listeleri (KBo 16.68; KBo 6.77). KI.LAM ayinine katılanların listelerini içermektedir. Bayram kapsamında gerçekleştirilen 'adakların dağıtılması' eylemini, kralın baharda tebaasıyla yaptığı *"karşılıklılık"* ilişkisi olarak değerlendirmek mümkündür. Yani, kapıları dolaşan krala armağan ve haraç sunulması, kralın bunun karşılığında yemekler ikram etmesi, eşyalar dağıtması (Ardzinba, 2010: 53). Bu eylem şekil olarak kralın Hitit ülkesi arazisinde yaptığı kült gezilerine benzemektedir ve amaç verimlilik ve bolluktur.

Purulliya- Bayramı: AN.TAH.ŠUM^{SAR} ve Nuntariyašha- ile birlikte en önemli Hitit mevsim bayramlarından biri, Hattice purulli(ya)- "toprak" terimiyle ilişkili görülen Hatti kökenli yeni yıl bayramıdır. Eski Hatti geleneğine aittir ve Hatti kökenli tanrılardan Fırtına Tanrısı Telipinu ve Inara(a) ön plana çıkmaktadır (Haas, 1994: 465-467,698-699). Nerik kentine ait bu bayramın kutlanması, büyük olasılıkla daha Hatti döneminde krallar için zorunlu bir işlevdi. Purulliya- Bayramı'na kralla birlikte kraliçe de katılmaktadır. Hattuša'dan başlayan tören alayı, varacağı noktaya ulaşmadan önce, Güneş Tanrıçası'nın şehri Arinna da dahil olmak üzere bir çok kentten geçmekteydi. Varılacak nokta ise Fırtına Tanrısı'na yapılacak ayinler için ayrılmış bir kent olan Nerik'ti. Bu kente gelindiğinde "ilkbahar şenliği kutlamaları" doruğa ulaşırdı. Purulliya- ayinine ve genelde Nerik kültüne ne kadar önem verildiği, Nerik kentinin Kaškalar'ın elinde bulunduğu dönemde, Hitit krallarının Nerik ile ilgili ayinleri diğer bir kutsal Hitit kenti olan Hakmiš'te yapmaya devam etmelerinden anlaşılmaktadır (Ünal, 2003: 91-92). Söz konusu bayramın önemi, II. Muršili'nin bu bayramda bulunmak üzere askeri seferi yarıda bırakıp Hattuša'ya geri dönmesinden de anlaşılmaktadır.

(H)išuwa Bayramı: 8 gün süren ve hangi mevsimde kutlandığı tespit edilemeyen bayram 13 tabletlik bir seriden oluşmaktadır. Hurri kökenli olan bu bayram, III. Hattušili'nin karısı Puduhepa tarafından Hattuša arşivine dahil edilmiştir. Puduhepa, Kizzuwatna tabletlerinin Hattuša'ya kazandırılması için katip Walwaziti'yi görevlendirmiştir (Haas, 1994: 848 vd). Hitit, Luwi ve Hurri unsurları içeren bayram, Fırtına Tanrısı Manuzziya onuruna yapılmaktadır (Dinçol, 1989: 9).

Bu çok renkli kutlamalar hakkında fikir verecek bir takım görsel malzemeler mevcuttur. Eski Krallık Dönemi'ne tarihlenen "İnandık kült vazosu", Hüseyindede'de ele geçen yine aynı döneme tarihlenen "Hüseyindede vazoları" ve ayrıca AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı'nın tasvirlerini içeren "Alacahöyük kabartmaları" görsel malzeme örneklerindendir.

İnandık Vazosu: Hattuša'nın kuzeybatısındaki İnandık'ta ele geçen kült vazosunda tam olarak hangi bayramın tasvir edildiği bilinmemektedir. Muhtemelen yeni yıl kutlaması tasvir edilmiştir. İlginç olan husus, bu kutlamalar esnasında "kutsal evlilik" sahnesine yer verilmiş

olmasıdır. Olağan olan ise, dansçılar, müzisyenler, akrobatlar eşliğinde yapılan gösteriler ile çeşitli kült görevlilerinin ellerindeki malzemeleri tanrıya kurban sunmak için taşımalarıdır (Bkz. Özgüç, 1998).

Hüseyindede Vazoları: Sungurlu ilçesine bağlı Yörüklü'de bulunan iki Hüseyindede vazosundan tek frizli olanında, müzikçiler yanında boğa üstünde yapılan akrobatik dans sahneleri tasvir edilmiştir. Daha büyük olan ikinci vazoda tasvir edilen "oynayan bir kadın" figürü ile Hitit sanatında ilk kez karşılaşılmaktadır. Kadın, müzik eşliğinde ellerini yukarı kaldırmış, parmaklarını şıkırdatarak oynamaktadır. Vazolarda tasvir edilen dansçılar, müzisyenler oldukça renkli giysiler içinde tasvir edilmişlerdir (Yıldırım, 2001: 1-7).

Kabartmalı vazolardaki dansçılara, müzisyenlere, akrobatlara ait tasvirler, bayram kutlamalarını içeren çiviyazılı belgelere eşlik eden görsel malzemelerdir. Bu eserlerde görüldüğü üzere, şenliklerin kurban sunumundan sonraki en önemli icraatı, müzik aleti çalma, şarkı söyleme, dans etme eylemleridir. Hiçbir Hitit ritüeli müziksiz geçiştirilmez. Öyle ki, şarkı ve müzik sadece bayram törenlerinde değil, ölü ritüellerinde verilen yemeklerde, tanrılara kurban sunma, libasyon yapma sahnelerinde de ön plandadır. Çeşitli müzik aletlerini çalan çalgıcılar kralın önünde ve arkasında dururlar, çalgı çalarlar, dans ederler, ilahiler okurlar. Kült personeli arasında önemli bir yeri olan erkek ve kadın şarkıcılar mensup oldukları kültün etnik kökenine uygun olarak çeşitli dillerde, "Hattice, Luwice, Hurrice, Babilce" şarkı söylemektedirler (De Martino, 2003: 93; Alp, 1999: 1).

Kült vazolarında temsil edilen sahneler, özellikle Orta Anadolu'nun kuzeyindeki şehirlerde gerçekleştirilen AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı ile Purulliya- Bayramı törenlerine benzerlik gösterir. Bayramların tasvir edildiği görsel malzemelerden biri de Alacahöyük kabartmalarıdır. Alacahöyük'te sfenksli kapının doğu ve batı tarafında bulunan kabartmalarda Fırtına Tanrısı onuruna kutlanan bayram törenleri tasvir edilmiştir. Hitit Devleti'nin başrahibi ve rahibesi olan kral ve kraliçe boğa karşısında dua pozisyonunda gösterilmiş, devamında ise bayram törenin diğer bölümleri betimlenmiştir.

Bayramların Kutlanmasında Uygulanan Mutlak Kurallar

Bayramların ihmal edilmemesi

Bayramın herhangi bir sebeple ihmal edilmesinin ya da geciktirilmesinin tanrılar tarafından gelen bir felaketle sonuçlanacağına inanılırdı. Hitit kralı II. Muršili'nin babası Šuppiluliuma, Mitanni ülkesinde bulunduğu için Arinna şehrinin Güneş Tanrıçası'nın bayramlarını geciktirmiştir. II. Muršilin belgelerinde yankı bulan bu ihmalin bedeli çok ağır olmuştur. Ülkeyi kırıp geçiren, Šuppiluliuma'nın ve oğlunun ölümüne sebep olan veba salgını bu ihmalin cezası olarak kabul edilmiştir. Muršili tahta çıkar çıkmaz, üstelik birçok düşman ülkesinin ona savaş açmış olmasına ve ülkenin ciddi sıkıntılar içinde bulunmasına rağmen, o, herhangi bir ülkeyle savaşmadığını belirtir ve ilk iş olarak Arinna şehrinin güneş tanrıçasının düzenli bayramlarını kutlamış olmasıyla övünür (II. Muršili Yıllıkları, Güterbock: 1956).

> Bayramı kutladı
>
> "Babam Mitanni ülkesinde uzun süre kaldığından ve o garnizona gecikti. Sahibem Arinna şehrinin güneş tanrıçasının bayramlarını geciktirdiler. Fakat ben majeste babamın tahtına oturduğum zaman etraftaki düşman ülkeleri bana karşı savaştılar ve henüz herhangi bir düşman ülkesine gitmediğim sürede adı geçen sahibem Arinna şehrinin güneş tanrıçasının düzenli yapılan bayramlarını destekledim. Ve onları (bayramları) kutladım."

> Tanrıdan yardım istedi
>
> "Ve sahibem Arinna şehrinin güneş tanrıçasının ellerini yukarı tuttum ve şöyle söyledim: Sahibem Arinna şehrinin güneş tanrıçası etraftaki düşman ülkeleri bana çocuk diye bağırdılar ve beni küçük gördüler ve senin, sahibem Arinna şehrinin güneş tanrıçasının sınırlarını almak için saldırmaya başladılar. Sahibem Arinna şehrinin güneş tanrıçası bana yardıma gel ve etraftaki düşman ülkelerini önümde öldür."
>
> Amacına ulaştı
>
> "Ve Arinna şehrinin güneş tanrıçası sözümü işitti ve o bana yardıma geldi ve babamın tahtına oturduğum sırada etraftaki düşman ülkelerini 10 yılda yendim ve onları öldürdüm."

Bayram kutlandı, tanrı memnun edildi, tanrıdan yardım istendi ve sonuca ulaşıldı.

Bayramların kutlanma süreleri ve zamanları

Bazı bayramlar birkaç gün bazıları ise haftalarca sürerdi, mesela, ilkbaharda kutlanan AN.TAH.ŠUM^{SAR} 38 gün, Purulli- Bayramı 32 gün, Nuntariyašha- Bayramı 50 (?) gün, KI.LAM Bayramı 3 gün ya da (H)išuwa- Bayramı 8 gün (Dinçol, 1982: 86). Bayramların belirlenen sürede kutlanması gereklidir.

Hititlerde kesinleşmiş bir bayram takvimi vardır. Hitit metinlerinde sözü edilen bayramlardan bazıları "düzenli bayramlar" olarak tanımlanır ve sürekli olarak, bazıları ise daha seyrek olarak sözgelimi, dokuz ya da on yılda bir kutlanırlar (Ökse, 2006a: 56). "Evin beyi" unvanı taşıyan ama muhtemelen tapınağın başrahibi olan biri tarafından kutlanan "Kuliwišna Kenti'nin Fırtına Tanrısı" için düzenlenen yakarma bayramı ise istenildiğinde kutlanırdı, bir takvimi yoktu (Dinçol, 1982: 86).

Bayramların zamanında kutlanması değişmez kurallardandır. İlkbahar bayramı sonbaharda, sonbahar bayramı da ilkbaharda kutlanamaz. Bayramı hazırlamakla sorumlu kişiler "hasat zamanı, seyahat, düğün, yolculuk ya da başka bir sebeple" bayramı erteleyemezlerdi. Tapınak görevlilerine yönelik direktif metni, bayramların zamanında kutlanmaları konusuna gösterilen önemi içerir.

> "Ayrıca siz ki tapınak adamlarısınız eğer bayramları bayram zamanında kutlamazsanız, ilkbahar bayramını sonbaharda kutlarsanız ve sonbahar bayramını ilkbaharda kutlarsanız ve eğer bayramın tam kutlama zamanı gelince ve onu (bayramı) kim kutlayacaksa ve siz rahiplere, merhemli rahiplere, tanrı analarına, tapınak adamlarına gelirse ve sizin eteklerinize kapanırsa (ve şöyle derse): 'önümde hasat ya da düğün ya da yolculuk ya da başka bir mesele (var). Bana destek olunuz. Bahsettiğim mesele (yeter ki) şimdilik bitsin. Bahsettiğim (bu) mesele bittiği zaman bayramı aynı şekilde kutlayacağım. (O insan) size kötülük etmesin ve siz tanrıların isteği ile alışveriş yapmayın. (Eğer) size (o) insan kötülük eder(se) (ve) siz alışveriş yaparsanız tanrılar gelecekte sizden intikam alırlar. Onun için size, canlarınıza, karılarınıza, çocuklarınıza, hizmetkarlarınıza kötülükte bulunurlar. Bu bakımdan tanrıların isteğine göre hareket ediniz. (Ancak o zaman) ekmek yersiniz, su içersiniz ve ev kurarsınız. O insanın isteğine göre hareket etmeyiniz. Ölümü satmayınız ve ölümü satın almayınız" (KUB 13.4 Vs.II 57-77; Süel, 1984: 47-51).

Tam bayramın kutlanması esnasında bazı istenmeyen durumlar olabilir ve bayram aksayabilirdi. Bu durum için de çözüm hazırdı:

> "Eğer tapınakta herhangi bir kimse kargaşa çıkarırsa ve kavgaya sebep olursa ve böylece bayramı bozarsa onu yensinler, sonra o bayramı (kurban masasının) üstüne konmuş sığırla, koyunla, ekmekle, birayla beraber kutlasın . . . Kim onu ihmal ederse ve kurban masasının üstüne konmuş olan (her şeyle) bayramı kutlamazsa o, onun için büyük suç olsun. Sonra bayramı telafi etsin" (KUB 13.4 Rs III. 35-43; Süel, 1984: 61-63).

Bayramların zamanı geldiğinde icra edilmesinin önemi, yukarıda da belirtildiği üzere, II. Muršili'nin Purulli- Bayramı'nı kutlamak için askeri bir seferi yarıda bırakarak Hattuša'ya dönmesinden de anlaşılmaktadır.

> "Bahar geldiği zaman, Hatti'nin Fırtına Tanrısı ile Zippalanda'nın Fırtına Tanrısı'nın onurlarına yapılan Purulli- Bayramı'nı kutlamış olmama rağmen, Tanrı Lilwani onuruna yapılan Hešti- evindeki Purulli- Bayramı'nı kutlamamış olduğum için Hattuša'ya geri döndüm ve Hešti- evindeki Purulli- Bayramı'nı kutladım" (II.Muršili Yıllıkları; Gurney, 2001: 130).

Bayramların ne zaman ve nasıl kutlanması gerektiği bazen fal sorularına konu olmuştur. Bayram ritüellerinin değişmez kurallarından olan bayramın belirtilen yerde kutlanması zorunluluğunun bazı hallerde uygulanmadığı görülmektedir. Eğer askeri bir sefer sırasında herhangi bir bayramın kutlama zamanı gelmişse kral, asıl kült merkezi yerine o an bulunduğu yerde bayramı kutlamak için fal açtırmaktadır (Ünal, 2016: 85).

> "Kral askeri seferden yukarıya (Hattuša'ya) döndüğünde, tanrı ayinlerini yerine getirecektir. Ama hem kral, hem de kraliçe kışı Hattuša'da geçireceklerdir. Kral ve kraliçe Halep Fırtına Tanrısı'nın fırtına bayramını orada kutlayacaklardır. Yıl bayramını da orada kutlayacaklardır. Fala bakmaya yarayan miyatar kuşlarını orada toplayacaklardır. Çiğdem bayramı zamanı gelince tanrılara çiğdem koyacaklardır. Ey tanrılar (şimdi) eğer Hattuša'yı (Halep Fırtına Tanrısı'nın fırtına bayramına kutlama yeri olarak) kral ve kraliçenin kışlamasına tamamen uygun buluyorsanız ve kral ve kraliçenin başına gelebilecek ciddi bir salgın hastalıkla ilgili olarak endişe etmemize gerek kalmayacaksa ve kötülük etrafa yayılmayacaksa ve Hattuša'yı kral ve kraliçe tarafından Halep Fırtına Tanrısı'nın fırtına bayramının kutlama yeri olarak tasvip edip etmediğinizi üçüncü günün büyülü kuşları fal aracılığı ile bize bildirsinler" (Ünal, 2016: 86).

Bazı bayram ritüelleri de bayramların nasıl, nerede ve hangi tanrılar için kutlanması gerektiği konusunda pek çok fal sorusunu içermektedir.

> "Hadauri- Bayramı Fırtına Tanrısı'nın tapınağında nasıl (kutlanırsa), Šulunkatti-'nin tapınağında da aynı şekilde (kutlanır)" (KUB 22.27 I 21-22; Balcıoğlu, 1990: 7).
>
> "Hadauri- Bayramı'nı Fırtına Tanrısı'nın tapınağında nasıl (kutlarlarsa) Hašammeli- 'nin tapınağında da aynı şekilde kutlarlar" (KUB 22.27.I 26-27; Balcıoğlu, 1990: 7).

Hadauri- bayramı, esasen güneş tanrısının tapınağında kutlanmaktaydı.

> "Güneş tanrısının tapınağında (kutlanan) Hadauri- Bayramı (için) 1 sığır 10 koyun hazırlarlar." (KUB 25.27.I 14; Balcıoğlu, 1990: 6).

Ancak bu bayramın kutlandığı tapınaklara Fırtına Tanrısı'nın tapınağı da eklenmiştir. Fal ile öğrenilmek istenen ise Hadauri- Bayramı'nın Fırtına Tanrısı'nın tapınağında kutlandığı şekliyle, Šulinkatte'nin ya da Hašammeli'nin kendi tapınaklarında da aynı şekilde kutlanabilir mi sorusuna cevap bulmak içindir.

Bayramların kutlanacağı yerler

Bayramları kutlamak için seçilen yerler de metinlerde belirtildiği şekilde olmalıdır. Kutlamaların yapılacağı yerlerde asla bir değişiklik yapılmamalıdır. Bayramların kutlanacağı yerler ve güzergahlar bellidir: tapınaklar, köyler, ormanlar, şehirler, kırlar, ırmak kenarları, dağlar en çok tercih edilen alanlardır. Seçilen alanın dışına çıkılması tanrıları kızdırabilir ve ayinlerin amacına ulaşmasını engelleyebilirdi. Ama bazı durumlarda bu kural ihlal edilebiliyordu. Örneğin, AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı'nda kral ve kraliçenin katılımı ile Hattuša'da başlayan şenlik alayı Arinna şehri de dahil olmak üzere bir çok şehirden geçerdi. Hedef ise Fırtına Tanrısı'nın kült merkezi olan Nerik'ti ve kutlamalar burada doruğa ulaşırdı. Ama Nerik Gaškalar tarafından ele geçirilmiş ve bu nedenle Nerik'te yapılacak kutlamalar engellenmişti.

> "Nerik ülkesinden, Huršama'dan, Kaštama ülkesinden, Šeriššа ülkesinden, Himmuwa ülkesinden, Taggašta ülkesinden, Kammama ülkesinden, Zalpuwa ülkesinden, Kapiruha ülkesinden, Hura ülkesinden, Dankušna ülkesinden, Tarugga ülkesinden, Ilaluha ülkesinden, Zihhana ülkesinden, Šipudduwa ülkesinden, Wašhaya ülkesinden (ve) Patalliya ülkesinden. Bu ülkelerde sizin sahip olduğunuz tapınakları Kaškalılar yıktılar ve siz tanrıların heykellerini yok etiler" (Arnuwanda ve Ašmunikal'in Arinna Güneş Tanrıçası'na Duası; Bkz. Alp, 2001: 73).

Bayram programının aksatılması anlamına gelen bu durumdan kurtulmak için seçilen çözüm ise Nerik'de yapılacak törenlerin bir başka şehirde, yine kutsal bir kent olan Hakmiš'de yapılması şeklindedir (Ünal, 2003: 91-92). Bu belki kuralların bozulması anlamına geliyordu, ancak, Nerik'in durumu ortadaydı ve tanrılar bunu hoş görebilirdi.

Farklı bir çözüm şekli de, bayram kutlamaları için seçilen, ancak düşman işgali altında olan bir dağ için söz konusuydu: Bu dağın bir modeli yapılır ve ayinler bu model etrafında düzenlenirdi (Ünal, 2003: 91).

Hattuša'nın 2 km kuzeydoğusunda yer alan Yazılıkaya Tapınağı'nın, Babil'deki *Bit Akitu* "*akitu* tapınağı" (Köroğlu, 2006: 205) gibi, Hitit yeni yıl bayramının kutlandığı "Yeni Yıl Evi" olduğu kabul edilmektedir. Yazılıkaya'nın ön tarafında yer alan ve çok özenilmeden inşa edilen bazı yapıların, normal bir Hitit tapınağının günlük ritüel kullanımına uygun olmadığı ve Yazılıkaya'nın yıl içinde yeni yıl kutlamaları gibi bazı özel durumlarda kullanıldığı kabul edilmektedir. Ayrıca Yazılıkaya, ilkbahar ayinlerinin ülkenin bütün tanrılarının huzurunda kutlandığı alandır (Bryce, 2002: 215).

Tipik bir bayram töreni metni, seremonilere katılanlara rehberlik eden bir başvuru kılavuzudur. Bayramın birinci gününden en son gününe kadar nasıl kutlanacağı bu metinlerde en ince ayrıntıları ile kayıtlıdır. Bu metinler genel olarak birbirinin aynıdır, çok az değişiklik gösterir ve bazen defalarca tekrarlanan ayrıntılar içerir. Aşağıda içeriği verilen AN.TAH.ŠUM^{SAR} bayram metni, bir bayramın işleyişini bütün detayları ile gösteren bir örnektir.

"Kral oturur yemeklikleri ister, hiçbir şey sunulmaz ve sonra kral Tanrı *ZABABA*'nın tapınağından dışarı çıkar. İki saray oğlanı bir saray muhafızı onun önünde koşarlar. Kral *Halentuwa*- evine gider ve kralın isteği ne ise (onu yapar) (isterse) dışarı çıkar. Kral canı ne isterse onu aynı şekilde yapar. Hiçbir şey önemli değildir. Daha sonra Tanrı *ZABABA*'nın tapınağını süpürürler. Boğanın, ineklerin, koyunların ve keçilerin taze etlerini sunağın önünde, tanrının huzuruna aynı yere koyarlar. Kurban içkisi olan şarap ile doldurulmuş gümüşten iki adet *huppar*- kabını etlerin sağına ve soluna koyarlar. Ve *tališa* diye bağırırlar. *Haliyami*- adamları saray böreğini dizerler. Aşçılar kızdırılmış yağı saray böreğinin üzerinde gezdirirler. Asa adamları uzun tahtları yerleştirirler. Ve kral *Halentuwa*- evinde tören elbisesini alı ve saray muhafızları (tarafından) *Hila*- evi önceden tekrar açılmıştır. Sonra, beyler, saray oğlanları ve saray muhafızları(nın) hepsi karşıda yerlerini alırlar. Ve sonra kral (ve) kraliçe *Halentuwa*- evinden gelirler. İki saray oğlanı, bir saray muhafızı kralın önünde koşarlar. Beyler, saray oğlanları ve saray muhafızları kralın arkasından yürürler. Hokkabazlar, *arkammi-, huhupal*- ve *galgalturi*- müzik aletini kralın arkasında ve önünde çalarlar. *Zitti*- görevlileri kralın yanında dururlar ve dans ederler, *ŠÀ.A.TAR* müzik aletini çalarlar. Diğer hokkabazlar kırmızı elbise giymişlerdir. Onlar kralın yanında dururlar, ellerini yukarı kaldırırlar ve onlar yerlerinde dönerler, dua ederler.

Kral ve kraliçe Tanrı *ZABABA*'nın tapınağına henüz gitmeden önce hokkabazlar, dua ediciler ve kita- rahipleri önceden (oraya) giderler ve yerlerini tutarlar. Kral ve kraliçe Tanrı *ZABABA*'nın tapınağına giderler. Kral *hilammar*-'a varır ve sonra dansçı bir defa döner. Kral ve kraliçe Tanrı *ZABABA*'nın tapınağında *hili*- evine geçerler. Saray muhafızı, koruyucu tanrının rahibinin *šeknu*- elbisesini tutar. Koruyucu tanrının rahibi bir tütsü kabı tutar ve iki saray oğlanı kral ve kraliçeye el suyunu götürürler. Kral ve kraliçe ellerini yıkarlar, saray oğlanlarının başı havluyu verirler ve ellerini kurularlar. Koruyucu tanrının rahibi krala tütsü kabını uzatır. Kral kült bakımından temizlenir. Saray oğlanlarının başı altın mızrağın kılıfını krala uzatır. Kral ellerini kurular. Saray oğlanı, koruyucu tanrının rahibi için tütsü kabını alır. Koruyucu tanrının rahibi krala reverans yapar. Saray oğlanı (bu sefer) tütsü kabını kraliçeye uzatır. Kraliçe kült bakımından temizlenir. Saray oğlanı tütsü kabını tekrar koruyucu tanrının rahibine verir. Saray oğlanlarının başı altın mızrağın kılıfını kraliçeye verir ve kraliçe ellerini kurular. Sonra kral ve kraliçe Tanrı *ZABABA*'nın tapınağının içine girerler. Tanrıya tekrar bir kez reverans yaparlar. Hokkabaz söyler, *kita*- rahibi bağırır. Kral tahta geçer kraliçe ise iç odaya gider. Aşçıların başı *kattapala*- etini getirir ve onu taht tanrısına ve Tanrı *ZABABA*'nın huzuruna bir kez koyar. Ocağa bir kez, tahta bir kez, pencereye bir kez, kapı sürgüsüne bir kez, ayrıca ocağın yanına bir kez koyar. Aşçıların başı şarap dolu içki kabını krala uzatır ve kral elini koyar.

Aşçıların başı üç kez taht tanrısının huzuruna üç kez de Tanrı *ZABABA*'ya sunar. Aşçıların başı ve sofracıların başı içeriyi temizlerler. Aşçıların başı ocağa bir kez sunar. Taht tanrısına bir kez, pencereye bir kez, kapı sürgüsüne bir kez, ayrıca ocağın yanına bir kez sunar. Ve Hattušili'nin heykeline bir kez sunar. Kral reverans yapar. Hokkabaz söyler, kita- rahibi bağırır. Kral ayakta iki kez taht tanrısı taht tanrısı ve tanrı *ZABABA* için içer. Kral *huppar*- kabından içki sunar, *halliyarri*- müzisyenleri *inanna* müzik aleti ile şarkı söylerler. Sonra hokkabazlar, palwatalla- görevlileri ve kita- rahipleri dışarıya çıkarlar. Kral ve kraliçe tahta otururlar ve sonra saray oğlanı altın mızrak kılıfını ve asayı içeri getirir. Altın mızrağın kılıfını krala verir. Asayı

kralın sağına, tahtın üzerine koyar. O geri gelir ve o *taršanzipa*- *'*nın yanında durur. Altın mızrağı tutar ve "*kašmiša*" *di*ye bağırır. Sonra saray muhafızlarının başı içeri girer ve altın mızrağı tutar. Ayrıca *šuruhha*- ağacından yapılmış asayı da tutar ve o kralın karşısına geçer. İki saray oğlanı kral ve kraliçeye altından huppar- kabı ile el suyunu getirirler. Saray oğlanlarının başı havluyu tekrar onlara sunar.

Saray oğlanları (suyu) verirler. Kral ve kraliçe ellerini yıkarlar. Saray oğlanlarının başı havluyu verir. Kral ve kraliçe ellerini kurularlar. Onlar dışarı giderler. Saray muhafızlarının başı da dışarı gider. Saray oğlanı altından mızrağı, *mukar*- müzik aletini getirir. Ve o gider, kralın tahtının sağ tarafına, aşağıya mızrağı koyar ve o geri gelir. Sonra saray oğlanları saray böreğinin üzerine koyar. Saray muhafızlarının başı önde koşar ve o kralın karşısına geçer. İki saray oğlanı kral ve kraliçenin dizlerine örtüleri koyarlar. Saray oğlanları geri gelirler ve onları saray oğlanları saray böreğinin üzerine koyarlar. Saray oğlanlarının başı mızrak ile (bir işaret) yapar ve *miša* diye bağırır. Ayrıca mızrağı götürür, onu kralın solundan duvarın içine koyar. Sonra sofracıların başı temiz masayı içeri getirir. Üç saray muhafızı sofranın sağından yürürler. Altın mızrağı ve *šuruhha*- ağacından üç asayı tutarlar. Saray muhafızlarının başı sofranın karşısına gelir ve sonra sofracıların başı onu (masayı) geri koyar ve onun önünde koşar. Sofranın alt tarafından tutar ve onu kaldırır. Sofracıların başı, saray oğlanlarının başı ve saray oğlanları koşarlar ve masanın sağında yürürler. Sofracıların başı krala ait masayı koyar. Saray oğlanların başı ise gider. Onu saray böreğinin üzerine koyar. Saray oğlanlarının tümü ise reverans yaparlar. Saray muhafızının başı ve saray oğlanlarının başı geri gelirler. Ve sonra saray muhafızlarının başı hassa temizleyici maddeyi koyar. Baş saray muhafızı onu saray böreğinin üzerine koyar. Sofracıların başı ise dışarı çıkar. Sofranın sağından yürüyen üç saray muhafızı ve onlar geri gelirler.

Onlar onu saray böreğinin ekmeğinin üzerinde parçalarlar. Mızrakları ve asaları tutanlardan bir saray muhafızı onu alır ve o gider. Saray muhafızlarının başı altın mızrağı duvarın alt kısmındaki oyuğa koyar ve o, onun üzerine saray böreğini parçalar. Asa adamı önde koşar, sofracılar ilk (yemeği) koyarlar. Berber bir adet tatlı ekmeği getirir. Onu saray oğlanına verir. Saray oğlanı ise onu saray oğlanlarının başına verir. Saray oğlanlarının başı ise koruyucu tanrının mızrağı için parçalar. Onu saray oğlanlarının başı tekrar saray oğlanına verir. Saray oğlanı ise onu tekrar berbere verir. Avluda örtü ile örtülmüş kap kaidesi eskiden beri durmaktadır. Asa adamı önde koşar, prensler yerlerini alırlar. Sonra asa adamı dışarı çıkar ve o ilk sıradaki aşçıların önünde koşar, aşçılar ilk (yemeği) koyarlar. Ve sonra asa adamı bir kez daha dışarı çıkar, kutsal rahip, Hatti'nin beyi, tahıl tanrısının ana rahibesinin önünde yürür ve o oturur. Sonra saray muhafızlarının başı içeri girer. Krala bildirir: "*INANNA* müzik aletlerini çalsınlar mı?" Kral (da şöyle) der: "çalsınlar". Sonra baş saray muhafızı avluya çıkar ve asa adamlarına *zinir zinir* der (diye bağırır). Asa adamı ise dışarıya kapıya doğru gider, şarkıcılara (şöyle) der: *zinir zinir*. Ve şarkıcılar *INANNA* müzik aletini çalarlar. Asa adamı önde koşar. Sonra şarkıcılar *inanna* müzik aletini içeri getirirler ve *taršanzipi*- (podyum) önünde yerlerini alırlar. *Haliyari*- adamları, hokkabazlar, dua eden rahip, koruyucu rahip *inanna* müzik aletleriyle yürürler ve giderler yerlerini alırlar. Aşçılar et suyu yemeğini koyarlar, donmuş yağı parçalarlar. Asa adamı, misafirler, *zahurti*- görevlisi, iç odanın sorumlusu yüzbaşı önünde yürür ve onlara yerlerini gösterir.

> Yemekler dağıtıldıktan sonra baş *mešedi* krala *marnuwan*- (içkisini içmek için) haber verir: "*marnuwan*- toplantısı". Sonra *marnuwan*- içkisi ile ilgili toplantıya geçerler. Kral havluyu fırlatır. Eğer saray oğlanları çömelmişlerse onu (havluyu) o tarafa fırlatır ve onu saray oğlanları alırlar. Eğer saray muhafızları çömelmişlerse onu (havluyu) oraya fırlatır. Onu saray muhafızları alırlar ve onu sofracılara verirler. Kral gözleri ile (işaret) eder, berberler yerleri süpürürler. Baş muhafız saray oğlanına "*miša*" diye bağırır. İki saray oğlanı kral ve kraliçeye altından *huppar*- kabıyla el suyunu getirirler. Saray oğlanlarının başı havluyu tekrar onlara uzatır. Kral ve kraliçe ellerini yıkarlar. Saray oğlanlarının başı havluyu tekrar onlara verir (onlar) ellerini kurularlar. Onlar dışarı çıkarlar. Sonra saki çömelerek gelir. Baş saki ve saray oğlanı saki, kral ve kraliçeye içmek için *marnuwan*- içkisini verirler. Kral ve kraliçe oturur vaziyette tanrı Tauri-'yi içerler. inanna müzik aletini çalarlar, ama şarkı söylenmez, kurban ekmeği yoktur" (KBo 4.9 = CTH 612.b.A/www.hethiter.net/: hetkonk (v.1.95).

Bu bayram ve hemen hemen aynı içerikte olan diğer bayramlar, bayrama katılan görevlilerin gerçekleştirdiği *standart eylemler* ile kral, kraliçe ve prenslerin gerçekleştirdiği ya da onların da dahil edildiği bazı *simgesel hareketler*den ibarettir: "eğilerek selam vermek, dua etmek, oturmak/ayakta durmak, yemek, (tanrıyı) içmek, kurban vermek, adamak, söylemek/yakarmak, dans etmek, şarkı söylemek, el çırpmak, (aha, kašmešša, miša, zinir zinir gibi çeşitli kültürlere ait şekillerde) bağırmak, (aletle) çalmak, merasim yürüyüşler yapmak, kralın sırtına tanrının asaları ile vurulmak, krala su serpmek…" ve daha birçok eylem.

Rutin olarak yapılan bu eylemlerden başka, bazı bayramlarda bayramın önemine göre daha farklı ve kapsamlı gösteriler ve ayinler söz konusudur. Aşağıda verilen bazı örnekler bu durumlarla ilişkilidir.

Kült gezileri: Kral ve kraliçenin bayram kapsamında gezecekleri güzergâh belirlenmiştir. Bayram süresince devamlı olarak seyahat etmektedirler. Hangi şehirde hangi ayinleri gerçekleştirecekleri, hangi mabetlere gidecekleri, onlara hangi görevlilerin eşlik edecekleri ve bayrama dair daha pek çok detay, önceden hazırlanmış ritual metinlere kaydedilmiştir. Hitit kralının AN.TAH.ŠUM^{SAR}, Nuntariyašha- ve başka bayramlarda yaptığı arazi gezileri, belirli bir araziyi dış dünyadan ayırmak, kendine bir sınır çizmek ve mülkiyet oluşturmak ve kralın bu araziye sahip olduğunu vurgulamak anlamı taşımaktadır. Kral kült gezilerini ^{GIŠ}GIGIR denilen dört tekerlekli ağır arabalar veya iki tekerlekli hafif arabalar ile ^{GIŠ}huluganni- denilen tahtırevanla yapmaktadır (Ünal, 2016: 92). Bayram ritüel metinlerinde özellikle AN.TAH.ŠUM^{SAR} ya da Nuntariyašha- gibi günlerce süren bayramlarda, kralın kraliçeyle birlikte ziyaret ettiği kentler, bu kentlerde bulunan tapınaklar ve diğer kutsal mekanlar sıralanmaktadır. Bu bayramları önemli kılan kült gezileri, prensin Haššumas Bayram'ında kutsal mekanları dolaşması, (H)išuwa- Bayramı'nda mabetlerin dolaşılması, KI.LAM Bayramında kral ve kraliçenin ambar kapısı çevresini dolaşması ile aynı anlamdadır (Ardzinba, 2010: 30-31).

Kral ve kraliçenin bazı bayramlarda birbirinden farklı mekanlarda ayin düzenledikleri görülmektedir. AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı'nda kral temiz tapınakta Fırtına Tanrısı için, kraliçe de Halentuwa-'da Arinna şehrinin güneş tanrıçası için ayin düzenlemektedir (Ardzinba, 2010: 35). Bazı bayramlarda ise kralın oğlu tek başına ayin düzenlemektedir. Kral ve kraliçenin bir ayinde 'büyük meclis'e katıldıkları sırada, bir prens de Hatauri- Bayramı kutlamalarını yapması için Fırtına Tanrısı'nın tapınağına gönderilmektedir (Ardzinba, 2010: 62).

Huwaši- Taşı: Bazı bayramların önemli ayinlerinden biri kralın, Fırtına Tanrısı'nı simgeleyen Huwaši- Taşı[2] 'taş stel' önünde yaptığı kutlamadır. Kral, bazen Hattuša'nın aşağı kısmında bazen de yukarı kısmında bu taşın etrafında ayinler yapmaktadır (Ardzinba, 2010: 21). Bayram kutlamaları sırasında, katılımcılar ve tanrı heykelleri Huwaši- taşlarının bulunduğu kutsal bir alana götürülmektedirler. Bir tanrıyı simgelediği düşünülen bu taş steller genellikle şehrin dışında, açık yerlerde, korularda, çeşme başında ya da dağda bulunmaktadır (Bryce, 2002: 208). Burada tanrıya kurbanlar sunulur sonrasında ise tanrılar eğlendirilir.

> "ve onu kavak ağacının yanındaki Huwaši- taşına, nehrin yanına (dik olarak) koyarlar ve (orada) [ ] 1 sığır 8 koyun kurban ederler (bunları) "ülkenin beyi" verir" (KUB 25.2 I 15-16).

Tanrıya sunumlar yapıldıktan sonra ayine katılanlar da yerler içerler ve tanrıyı eğlendirirler.

> "… Ekmeği bölerler, hayvan biçimli kabın içini (içki ile) doldururlar, yemek yerler, içerler ve kadehleri doldururlar. (Sonra ayine katılanlar) yumruklaşarak dövüşürler ve tanrıyı eğlendirirlerdi" (KUB 25.23 I 20-22).

AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı'nda kral, arabası (^{GIŠ}GIGIR) ile tarnu- evine gitmektedir. Taş stel ise şimşir korusu yakınındaki tarnu- evinde bulunmaktadır.

> "Hatti ülkesi kralı kahraman Tuthaliya baharda şimşir korusunda tarnu- evinin yakınında Hatti fırtına tanrısı için ayin yapar" (KUB 2.63 I 7-10).
>
> "O arabaya yönelir ve tarnu- evine gelir" (KUB 11.22 I 2).
>
> "Hatti Fırtına Tanrısı'nın taş steli şimşir korusu yakınındaki tarnu- evinde bulunur." (KBo 20.42 I 10-12).

Tapınak kentlerinden Šariššа/Kuşaklı'da da bir Huwaši- taşının olduğu tespit edilmiştir. Burada ele geçirilen bir tablette, "*Kral baharda şölenleri kutlamak için Šariššа'ya gittiğinde ve kente yaklaştığında hemen kente çıkmaz, Fırtına Tanrısı'nın Huwaši*- taşlarına ulaşan yukarı yola çıkar" (Müller-Karpe, 2002: 473) ifadesi geçmektedir. Hattuša'da bulunan bu tabletten, Hitit kralının bayram törenleri esnasında, Šariššа kentinin yukarısındaki kutsal alanda bulunan bu Huwaši- taşlarını ziyaret ettiği ancak, geceyi geçirmek için kente indiği anlaşılmaktadır.

Büyük Oturum: AN.TAH.ŠUM^{SAR} ve Nuntariyašha- bayramlarında rastlanılan en yaygın ayin "šalli ašeššar/büyük oturum" olarak adlandırılmaktadır. Bu ayin, Tahurpa, Katapa, Hattuša gibi kentlerde ve genellikle bu kentlerdeki Halentuwa-'da ya da Fırtına Tanrısı'nın veya Tanrı Hannu'nun tapınağında yapılmaktadır . Kral büyük oturumun gerçekleştiği mekana gittiği zaman bu oturum için çağrı yapılır (Bkz Arzinba, 2010: 75).

> "Kral başkentin yukarı kısmında arabadan iner ve Halentuwa-'ya gider (ve) büyük (oturum) için çağrı yapılır" (KUB 10. 3 I 18-21).

"Büyük meclis"in sona ermesi de bir ritüelle gerçekleşmektedir:

> "Ve saray oğlanı asayı ve mızrağı tahtın üzerinden alır ve saray oğlanı asayı krala verir ve "büyük meclis" sona erer" (KUB 11.34 VI 35-38)

---

[2] Darga, 1985: 71'de Huwaši- taşını (Sumerce ^{NA4}ZI.KIN) "Tanrıların açık havada, yüksek yerlerdeki dikilitaş şeklindeki mekanları" olarak açıklamakta ve bunların kült işlevlerinde büyük bir yer tuttuğunu belirtmektedir, Bryce, 2002, s. 172-173'de tanrıların genellikle bayram metinlerinde kült envarter metinlerinde Huwaši- olarak belirtilen külk objeleri olarak tasvir edildiklerini, tapınakta bir sunak üzerine koyulan kabartmalı bir taş olduğunu e tnarı heykeli muamelesi gördüğünü; tapınak dışındakilerin ise daha büyük ve kabaca yontulmuş ya da doğal görünümünde bırakıldıklarını ve açık alanlara, ırmakların ya da kaynakların yakınlarındaki korulara eya dağların tepelerine yerleştirildiklerini ifade etmektedir

Bu ayinde kral ve kraliçenin tahta oturtulması, gerçek tahta oturma eyleminin sembolik bir tasviridir.

> "Kral ve kraliçe (tahta) otururlar. Saray oğlanı içeri girer ve elinde mızrak, asa ve (mızrak) kumaşı vardır. O kumaşı krala verir ve asayı taht üzerine koyar" (KUB 10.3 I 22.26).

Kral ve kraliçe, "büyük oturum" başlayıp tahtlarına oturduktan sonra diğer ayinlerde yaptıkları eylemleri gerçekleştirmektedirler: eğilerek selam vermek, oturmak, ayakta durmak, ellerini yıkamak, kurulamak, yemek, (tanrıyı) içmek, tanrı önünde durmak/diz çökmek, gibi kral ve kraliçenin yaptığı ve ayrıca şarkı söylemek, müzik aleti çalmak, dans etmek, bağırıp-çağırmak, ayine katılan diğer görevliler tarafından icra edilen eylemler (Ardzinba, 2010: 75 vd).

Ayinlerde kral ya da kral ve kraliçe tarafından gerçekleştirilen önemli bir simgesel davranış *"tanrıları içmek"* şeklinde ifade edilmektedir. Bu ifade "tanrılara içecek vermek" ya da "tanrıların ruhuna içmek" şeklinde de yorumlanmıştır (Collins, 1995: 86). Muhtemelen tanrıya adanmış ya da tanrıyı temsil eden bir kaptan yine kutsal kabul edilen bir içeceğin kral tarafından içilmesi eylemini, kral-tanrı bütünleşmesinin bir sembolü olarak "tanrıyı içmek" şeklinde yorumlamak uygun olacaktır.

Ziyafet: Bayramın en önemli anı, eylemin odak noktası, hemen hemen bütün bayram kutlamalarının başlıca etkinliği olan ziyafettir. Zengin ve çok çeşitli, üstelik taze ve de temiz yiyeceklerle donatılmış sofra herhalde tanrıyı yatıştırma ve tanrılarla insanlar arasında dostluk kurma aracı olarak kullanılmaktadır. Şölene ve de ziyafete katılan ziyaretçiler, herkesten gizlenen tanrı heykelini, halktan soyutlanmış kral ve kraliçeyi görme şansını yakalamaktadır. Kült yemeklerinde insanların ve tanrıların bir arada yemek yiyen bir topluluğa dönüşmektedir. Tanrılarla insanların birlikte yemek yemeleri, tanrılarla iletişim kurmanın etkili bir yoludur. Ritüel ziyafet, ziyafete katılanlarla tanrılar arasında *"karşılıklılık"* ilişkisi kapsamında değerlendirilebilir. Yani, tanrılar bu ziyafetlerde ne kadar memnun edilirse, onlardan beklentiler de o nispette gerçekleşecektir. Bu amaçla tanrı tasvirlerine ya da sunaklara, çeşitli ekmek, meyve, sebze, peynir, bal, hayvan parçaları, şarap, bira vb. sunulur ya da dökülür, ayrıca ayine katılanlara da yemek verilirdi. Kurbanların çok çeşitli ve çok fazla olması esas olandır. Sunulan ekmeklerin çeşitliliği bu konuda bir fikir verecektir: Üzerinde ay, yıldız ve güneş resmi olan ekmekler, insan ya da tanrı ile koyun, boğa gibi hayvan şeklinde olan ekmekler dikkat çekmektedir. Ayrıca, yapıldığı malzemeye göre; mayalı ekmek, tatlı ekmek, peynirli ekmek, yağlı ekmek, yıkanmış un ekmeği, büyüklüğüne göre; iri ekmek, küçük ekmek, kalın ekmek, uzun ekmek ve ayrıca sıcak, taze, beyaz, siyah, yumuşak ekmekler de tanrılara sunulan ekmek çeşitleridir. Sunular arasında içecekler de önemlidir. Bira, şarap, walhi-, marnuwan-, tawal- gibi içecekler. Kurban olarak kesilen hayvanlar arasında genellikle, boğa, sığır, koyun, koç, keçi bulunur. Ayrıca hayvanların göğüs ve kürek kemiği kısımları, kafa ve ayakları ve sıkça belirtildiği üzere hayvanın karaciğeri ve yüreği en çok tercih edilen kısımlarıdır. Hayvanın derisinin de kurban olarak kullanılması söz konusudur (Ardzinba, 2010: 44-46).

Sunulanların çeşitliliği kadar miktarları da oldukça fazladır:

> "Angula kenti halkı on beş koyun, tanrının kız kardeşi (ve) hapi- halkı beş koyun, Zinhura- kenti halkı beş koyun, kurt insanları beş koyun, Tiššaluriya- kenti insanları beş koyun, Annuwa- kenti halkı, iki koyun, Ankuwa- kenti görevlileri üç koyun, asa adamları iki koyun, Zimpumpuri- halkı on koyun" (KBo 10.31).

Koyun ya da sığır kurbanlarının sayısının çokluğundan, bunların kesilmeyip sembolik olarak kurban edildikleri düşünülebilir. Fakat bazı durumlarda koyun ve sığır gerçekten kesilmekte

ve etleri tanrılara sunulduktan sonra geri kalan kısmı kutsal sayılan ocak, kapı, pencere gibi yerlere koyulmaktadır.

Önemli bir ayrıntı da kurban olarak sunulan malzemelerin ilk olmasının vurgulanmasıdır: ilk buğday ürünü, pişirilen ilk ekmek, ilk doğan kuzu gibi.

> "Taze (şeyleri) henüz hiçbir insan yemeden onları derhal tanrıya getiriniz. Ya da herhangi bir tanrı için (kutlanacak) süt bayramı olursa sütü ne zaman yayıkta çalkalarsanız onu ihmal etmeyiniz. Onu tanrı için hazırlayınız. Eğer taze şeyleri derhal tanrılara getirmezseniz ve onları hemen siz yerseniz ya da onları amirinize gönderirseniz fakat arkadan o meydana çıkarsa sizin için ölüm cezası (verilir)"(KUB 13.4 Rs. IV 39-46; Süel, 1985: 82-85).

Bayramlarda yapılanlar arasında dikkat çeken bir diğer husus, AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı ve diğer bahar bayramlarında yapılan *"kapların açılması ve kapatılması"* ayinleridir. Muhtemelen, "kapları açma", yağmur mevsimin başlayışını (ilkbahar) ve "kapları kapama" da mevsimin kapanışını (yani açlık ve kıtlıktan korktuğu zamanın yaklaşmasını) (sonbahar) simgelemektedir. Kapların açılmasıyla bahar arasındaki bağlantı, Urišta kenti halkının düzenlediği ayinde izlenebilir (Ardzinba, 2010: 36-37).

Bahar geldiğinde kapları açarlar:

> "Bahar yaklaştığında ve yıldırım gürlediğinde kabı açarlar ve Urišta kenti halkı (buğday) öğütür ve un haline getirir" (KUB 25.23 I 8-9; Ardzinba, 2010: 36-37).

Sonbahar geldiğinde ise kapları doldurma (yani kapatma) işlemi yapılır:

> "Sonbahar geldiğinde ise onlar kabı hububatla doldururlar ve bir koyunu kurban ederler" (KUB 7.24 Vs. 6; (Ardzinba, 2010: 37).

Bu seremonilerle ilgili olarak özellikle Fırtına Tanrısı'na ait hububat dolu kaplar açılmaktadır. Çünkü Fırtına Tanrısı, yağmurlara hükmettiği için hububattan sorumlu olan bir tanrıdır. Bu sebeple "kabı açma seremonisi" ile beraber yağmurun Fırtına Tanrısı'na (^{d}U heyauwaš) kurbanlar kesilir ve şu isteklerde bulunulur:

> "Fırına Tanrısı, efendimiz haydi, sen yağmurları arttır, kara toprağı doyur ve Fırtına Tanrısı'nın buğdayları büyün (ekmekleri çoğalsın)" (KUB 25.23 IV 57-59; Ardzinba, 2010: 37)

Sonbaharda "kapların dolması" ifadesini, tanrıları memnun ettikleri için verimli geçen bir mevsim olarak yorumlamak doğru olacaktır.

Elbette tanrıya sunulacakların ve sunuyu yapacakların temiz olması tartışılmaz bir zorunluluktur:

> "Ayrıca bütün tanıların mutfak beyleri olan sizler, saki sofracı, aşçı, fırıncı, şarapçı. Tanrıların ruhuna karşı çok saygılı olunuz. Sonra tanrıların kurban ekmeğine ve kurban içkisine karşı ok dikkatli olunuz. Onların (ekmek) bölme yeri süpürülmüş (ve) su serpilmiş olsun. Ayrıca domuz (ya da) köpek eşikten (içeriye) geçmesin. Siz yıkanmış olunuz. Temiz elbiseler giyiniz. Ayrıca bütün kıllarınız ve tırnaklarınız kesilmiş olsun. Böylece tanrıların ruhu sizi suçlamasın. Sizin muhafaza ettiğiniz ağaçtan ve pişmiş topraktan eşyalara eğer herhangi bir yerde bir domuz (ya da) bir köpek yaklaşırsa ve mutfak beyi onu atmazsa ve o tanrılara kirlenmiş (kap kacaktan) yiyecek verirse tanrılar (da) ona yemek (ve) içmek için dışkı (ve) idrar verirler." (KUB 13.4. Rs. III 55-68; Süel, 1985: 67-68).

"Yarışmalar", "savaş sahneleri", "sahne oyunları": Hititler tanrılarını kişileştirmişler ve insanların hoşuna giden her şeyin onların da hoşuna gideceğine inanmışlardır. Şölendeki pek çok etkinlik bu anlayışla organize edilmiştir. Bazı bayramlarda bayramın normal akışına ek olarak yapılan "yarışmalar", "savaş sahneleri" ya da bir tür "sahne oyunları" olarak kabul edilecek çeşitli gösterilerin bu anlayışa uygun olduğu düşünülmektedir: (Sahne oyunları için bkz. Dinçol, 1982: 87; Ardzinba, 2010: 101-104). Böylece günlerce süren bayramlarda birbirinin tekrarı olan seremonilerin daha eğlenceli bir hale gelmesi sağlanırdı.

Yarışmalar düzenlemek ve kazananı mükafatlandırmak, bayramlara katılan kişileri bu monotonluktan kurtarmak, kutsal olandan biraz uzaklaştırmak ve bayramları daha eğlenceli bir hale dönüştürmek için olmalıdır. Ayrıca yarışların, bazen yarışı kazanan kişiye kral tarafından hediye verilmesi ya da kralın atının gemini tutma hakkı elde etmesi gibi manevi bir boyutu da bulunmaktadır.

- KI.LAM Bayramı'nda yarışmaya katılan on kişi içinde birinci ve ikinci olanlar "asker elbisesi (TÚG ÉRIN^{MEŠ})" ile ödüllendirilirler.

> "Onun arkasından on koşucu gelirler, birinci ve ikinci gelen yarışmacılara birer asker elbisesi verirler. İçeriye [kralın huzuruna çıkarlar], eğilirler ve otururlar. Onlara [yemek için] sarama ekmeği [verirler], içmeleri için şarap [verirler]." (IBoT 1. 13 IV 14 Vdd,, Ünal, 2016: 275).

- AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bayramı'nda, yarışı kazanan koşucuya verilen ödül manevidir: Kralın atının başını tutmak.

> "Kralın saray muhafızları koşarlar (koşu yarışı düzenlerler). Başarılı olan (yarışı kazanan) atın gemini tutar (tutma şerefi verilir). Kral arabadan iner, kutsal taşın önünde ekmeği böler ve içki kurbanı sunar." (KUB 10-18 I 14-18).

- Kişiler yarışarak tanrıları eğlendirirler.

> "Yerler, içerler, kadehleri doldururlar (ve) tanrının huzurunda genç(ler) yarışırlar (ve bu suretle tanrıları) eğlendirirler." (KUB 25.23 I 21-22).

Törenlerin en sevilen oyunlarından biri kralın düşman güçlerini yenmesinin tasvir edildiği *"savaş oyunları"* sahneleridir.

- Hattililerle Mašalılar arasında yapılan sembolik savaş oyunlarına güzel bir örnektir. Guršamašša kentinde, sonbaharda, Tanrı Yarriš onuruna bir tören gerçekleştirilmektedir. Kült heykeli dışarı çıkarılır ve Huwaši- taşı üzerine yerleştirilir, burada şarkılar söylenir ve aşağıdaki oyun sahneye konularak eğlenilirdi: (Gurney, 2001: 132).

> "Gençler (LÚ^{MEŠ}GURUŠ) iki gruba ayırırlar ve onlara şöyle isim verirler: "Bölünenlerin yarısına 'Hatti adamları' derler (diğer) yarısına ise 'Maša adamları' derler. Hatti adamları tunçtan silahlar, Maša adamları ise kamıştan silahlar tutarlar ve (sonra onlar birbirleriyle) savaşırlar ve Hatti adamları onları yenerler ve esir olarak ele geçirirler ve onları tanrıya sunarlar" (KUB 17.35 III 9-15; Ardzinba, 2010: 102-104).

Silahlar arasındaki bu fark, hangi tarafın kazanacağı sorusuna verilecek cevabın daha savaşa başlamadan belli olduğu anlamına geliyor. Böyle bir kurgu ile ne amaçlandığını tam olarak kestirmek mümkün değildir. Hititlerin askeri bakımdan üstünlüğünü vurgulamak amaçlı olmalıdır. Belli ki böyle bir kurgu hem izleyenleri hem de tanrıları eğlendirmekteydi. Çünkü savaşan, dövüşen kişilerin tanrıları eğlendirdiği belgelerde açıkça ifade edilmektedir.

- Kişiler dövüşerek tanrıları eğlendirirler.

  > " Kişiler savaşırlar (dövüşürler) ve tanrıyı eğlendirirler." (KUB 25.23 II 8; Ardzinba, 2010: 102).

- Bayramlarda bazı sahne oyunlarının ne anlam taşıdığı anlaşılır gibi değildir.

  > "Kral çadırdan çıkınca ocağın yanında duran marnuwanda- bira havuzunun yanına geçer. İki çıplak hokkabaz havuzun içinde çömelmiş (vaziyettedirler). Tanrı Titiutti-'nin rahibeleri ve fahişelerin başı marnuwan- bira havuzuna doğru üç defa koşarlar, Fahişelerin başı tahta bir hançer tutar. Titiutti- rahibinin önünde koşar (vaziyettedir). Rahibin elinde ise bir asa vardır. … Onlar, havuzdaki hokkabazların sırtına üç defa bira dökerler, sonra hokkabazlar havuzdan ayağa kalkarlar ve üç defa boru öttürürler ve giderler" (KUB 2.3 II 11 Vdd,. Ünal, 2016: 219-220).

Eğlenceli olan çıplaklık ya da havuzun içinde sırtına bira dökülmesi gibi eylemler mi yoksa bu durumlara maruz kalan kişinin düştüğü durum mudur? Bu sahneler bir bayramda sergilendiğine göre her şekliyle tercih edilen bir gösteri olmalıydı.

Bayram ritüellerinin tasvir edildiği Alacahöyük kabartmalarında da bazen çıplak vaziyette gösteriler yapıldığı görülmektedir (Alp, 1999: 54).

Bayramları renklendiren ve katılımcıları eğlendiren gösterilerden biri de toplumda sevilen çeşitli mitosların bayram kutlamaları sırasında canlandırılmasıdır. Bu gösterileri "sahne oyunları" olarak değerlendirmek mümkündür.

Yerli Anadolu mitoslarından birisinin, İlluyanka- mitosunun konusunu Fırtına Tanrısı ile bir ejderhanın mücadelesi oluşturmaktadır. Bu mitos Purulli- Bayramı sırasında canlandırılmaktadır. Purulli- Bayramı'nı içeren metin aşağıdaki ifadelerle başlar:

> "Nerik kentinin Fırtına Tanrısı'nın rahibi Kella şöyle der: "Gökyüzü'nün Fırtına Tanrısı'nın oğlu, Nerik kentinin Fırtına Tanrısı'nın Purulli- Bayramı'nın sözleri şöyledir: "Eğer ülkede bolluk ve bereket olsun ve ülke iyi korunsun denirse ve ülkede bolluk ve bereket olursa Purulli- Bayramı kutlanır" (Hoffner, 1990: 11).

Anlaşılacağı gibi bu bayram, "ülkede refah ve bolluk olduğunda" yani ilkbaharda kutlanıyordu. Metinde, bu kısa açıklamadan hemen sonra ise "İlluyanka Mitosu" anlatılır. Yani, Fırtına Tanrısı ile İlluyanka'nın mücadelesi Purulli- Bayramı'nda bir sahne oyunu olarak canlandırılmaktadır. İlluyanka mitosunun teması nedir ve Purulli- Bayramı ile ilişkisi nedir?

> "Fırtına Tanrısı ile İlluyanka (yılan, canavar) Kiškilušša kentinde birbirleriyle savaştıklarında, İlluyanka, Fırtına Tanrısı'nı yenmişti. Fırtına Tanrısı bütün tanrılara yalvardı: 'Bana yardım edin' (Bunun üzerine) Tanrıça İnara bir ziyafet düzenledi. Her şeyi bolca hazırladı: Bir testi şarap, bir testi marnuwan- (içeceği), bir kap walhi- (içeceği); testileri ağzına kadar doldurdu. İnara, Zikkaratta kentine gitti ve orada Hupašiya adlı bir ölümlüye rastladı ve İnara (ona) şöyle dedi:
>
> 'Hupašiya bak! Ben şöyle şöyle yapacağım, (bunun için de) senin yardımını istiyorum' Hupašiya da İnara'ya şöyle dedi:
>
> 'Öyle olsun, seninle yatmama izin verirsen, istediğini yerine getiririm'
>
> Ve (İnara) onunla yattı. (Sonra) İnara Hupašiya'yı götürüp sakladı, İnara ise süslendi ve İlluyanka'yı mağarasından dışarı çağırdı:

‘Bak! Bir ziyafet veriyorum. Yemeğe içmeğe gel’

İlluyanka ve çocukları yukarı geldiler, yediler ve içtiler. Bütün testleri içip bitirdiler. Öyle sarhoş oldular ki, mağaralarına inemediler. Hupašiya geldi ve İluyanka’yı halatla bağladı. Sonra Fırtına Tanrısı geldi ve İlluyanka’yı öldürdü; diğer tanrılar da onu yanında idiler (Hoffner, 1990: 11-14).

Muhtemelen İlluyanka öyküsü de şenlik sırasında, özellikle şenliğin doruğa ulaştığı Nerik’de ve şenlik güzergâhındaki diğer buluşma yelerinde bir belki de birkaç kez canlandırılmaktaydı. İlluyanka’nın temsil ettiği karanlık ve kötü güçler üstünlüğü ele geçirdiğinde, yağmurlar kesilecek, ürünler kuruyacaktır. Yani mevsim sonbahardır (sonbahara doğru). İlluyanka ile ölümüne savaşa tutuşan Fırtına Tanrısı’nın temsil ettiği güçler üstün geldiğinde ise, tabiat canlanacak, ekinler büyüyecek, ülke bolluk içinde olacak, depolar dolacaktır. Yani mevsim ilkbahardır (ilkbahara doğru). Kışa doğru ölen tabiat baharda yeniden dirilecektir. Zaten Purulli-Bayramı’nın kutlanması için ön koşul ülkede bolluk ve bereketin olması, yani baharın gelmesi değil miydi? Ayrıca bu bayramın ilkbaharın gelişinin kutlanması dışında bir diğer mesajı da; Tanrılar tarafından kralın yetkisinin yeniden onaylanması, ailesi ile birlikte sağlığının, gücünün yeniden tazelenmesidir: “Kralın selameti, doğanın ritmi ile paralellik göstermektedir.” İlluyanka, Fırtına Tanrısı tarafından öldürülse de savaş için her sene yeniden doğacaktır. Fırtına Tanrısı sonsuza kadar hasmıyla mücadele etmek zorundadır, mücadele süreklidir, her yıl tekrarlanmalıdır, çünkü mevsimlerin dönüşümüsüreklidir (Bryce, 2002: 234).

Purulli- Bayramı sırasında canlandırılan bir mitos daha vardır: Kayıp Tanrı Telipinu Mitosu. Purulli- ile bu mitosun ilişkisini anlamak için metinden bazı pasajlar vermek uygun olacaktır: (Telepinu Mitosu için bkz. Reyhan, 2009b: 96).

Tanrı kayboluyor

“Tanrı Telipinu çok öfkelendi. O (aceleyle) sağ ayakkabısını sol ayağına, sol ayakkabısını sağ ayağına giydi (ve ülkesini terk etti onun gidişiyle) pencereleri sis tuttu (doldurdu), evi duman tuttu (doldurdu), ocaktaki odunlar boğuldu, atlardaki tanrılar boğuldu, ağıldaki koyunlar boğuldu, ahırdaki sığırlar boğuldu. Koyun kuzusunu reddetti, inek buzağısını reddetti. Telipinu çekip gitti, tohumların ve hayvanların doğurganlığını, gelişmesini, bereketliliğini ve bolluğunu (da) bozkıra ve çayıra götürdü. Telipinu da kıra doğru çekip gitti ve kırda kayboldu. Onun üzerinde halenzu- bitkisi yetişti. Bundan dolayı arpa (ve) buğday artık yetişmez oldu. Sığırlar, koyunlar ve inanlar artık gebe kalmadılar ve gebe kalanlar ise doğuramadılar. Filiz vermesin diye dağlar ve ağalar kurudu ve ülkede açlık olsun diye otlaklar ve kaynaklar kurudu. İnsanlar ve tanrılar açlıktan ölüyorlar.”

Bilinmeyen bir sebeple ülkeyi terk eden bereket tanrısı Telipinu’nun geri getirilmesi şarttı. Onu geri getirmek için bütün tanrılar seferber olmuşlardı. Ve tanrıyı geri döndürmeyi başaramayan birçok girişimden sonra küçücük bir arı bu iş için görevlendirilir. Arı kayıp tanrıyı bir koruda uyurken bulur ve onu sokarak uyandırır. Arı tarafından sokulduğu için büsbütün öfkelenen tanrıyı yatıştırmak için ise büyüye başvurulur. Telipinu öfkelidir, kızgındır, küskündür ve büyü vasıtasıyla Telipinu’nun öfkesi yatıştırılır ve Telipinu evine döner. Onun dönüşü ile ülkedeki durum şöyle ifade edilir:

Tanrı geri dönüyor

“Ve ülkesi ile tekrar ilgilendi. Pencereden sis kalktı, eden duman kalktı, tanrıların yontuları düzeldi, ocakta ateş yandı, koyunları ağıla gönderdi, sığırları ahıra

önderdi. Ana çocuğuna, koyun kuzusuna, inek buzağısına baktı. Telipinu da kral ve kraliçe ile ilgilendi ve onlara gelecek günlerde sonsuz yaşam ve refah verdi."

Bütün ilkçağ toplumları, fırtına, kuraklık, sel gibi olumsuz doğa olaylarına, öfkelenmiş bir tanrının sebep olduğuna inanmaktadır. Bu yüzden doğa olaylarından sorumlu pek çok tanrının varlığı zorunlu olmuştur. Bu tanrılardan Fırtına Tanrısı'nın oğlu Telipinu bir tarım tanrısıdır. Tohum ekmek, tarla sürmek, sulamak gibi tarımsal faaliyetler onun sorumluluğu altındadır. Doğal olarak bu tanrının ortadan kaybolması, tarım ve dolayısıyla da bütün hayatı olumsuz etkileyecektir. Telipinu Mitosu, ölüm ve yeniden doğum temalarını vurgulayarak doğayı ve mevsimlerin değişimini açıklar: Kaybolma– geri dönme her yıl tekrarlanacaktır. Tıpkı İlluyanka ile Fırtına Tanrısı'nın mücadelelerinin tekrarı gibi.

Purulli- Bayramı ile ilgili, Tanrı Telipinu Mitosu ve İlluyanka Mitoslarının ikisinin de çok basit, sade bir anlamı vardır: Kış aylarının durgunluğundan sonra dünyanın yeniden canlanmaya başlaması. Bu bayramın kutlamaları kapsamında sergilendiği düşünülen mitsel oyunlar, hem verdikleri mesajların bayramla örtüşmesi hem de bayrama eşlik eden zengin gösteriler olması sebebiyle bayramı pekiştiren unsurlardır.

Bayramların bütçesi

Bayramlar bu kadar fazla, süreleri bu kadar uzun olunca, tanrıyı memnun etmek için sunulan adaklar çok ve çeşitli, kutlamaların en önemli icraatı olan ziyafetlerde tüketilen yiyecekler oldukça abartılı, tanrıları eğlendiren kült görevlileri bir hayli kalabalık, görevlilerin vazifeli oldukları sahneler gereği giydikleri kostümler oldukça pahalı, müzisyenlerin kullandıkları müzik aletleri çok çeşitli olunca, üstelik bayram süresince, uzun süren kült yolculukları ve sonrasında birçok kentte de kutlamaların yapıldığı düşünülünce ve büyük tanrıların yanında küçük tanrıların da ihmal edilmeyip onlar için de küçük ölçekte yapılan şenlikler bu toplama katılınca ortaya büyük bir maddi yük çıkmaktadır. Hitit kanunlarında, dini törenlerde ve özellikle bayram ritüellerinde çok çeşitlilik gösteren giysilerden bazılarının fiyatları verilmiştir.

^{TÚG}happuššant[3] "1 adet hapuššant giysisi"	12 şekel gümüş
I TÚG.SÍG "1 adet değerli giysi"	30 şekel gümüş
I TÚG.SIG ZA.GÌN "1 adet mavi yünden giysi"	20 şekel gümüş
I ^{TÚG}iškališšar[4] "1 adet iškališšar giysisi"	3 şekel gümüş
I TÚG.GU.È.A SIG "1 adet ince gömlek"	3 şekel gümüş
I TÚG.GÚ "1 adet gömlek"	x şekel gümüş
I TÚG 7 MA.NA KI.LÁ.BI "7 mina ağırlığında bir giysi"	x şekel gümüş

Listede en pahalı giysi olarak 30 şekel gümüş fiyatı ile "TÚG.SIG" (değerli bir giysi) yer almaktadır.[5] Hitit kanunlarında belirtildiği üzere 3600 m^2 arazinin 3 şekel olduğu düşünüldüğünde,

[3] ^{TÚG}hapušant- "bir elbise parçası", Friedrich, 1952: 55; ^{TÚG}hapušant- / hapušant- "bir elbise" Ünal, 2007: 173.

[4] ^{TÚG}iškališšar (^{TÚG}iškalleššar) "yırtmaçlı bir elbise", Friedrich; 1952, s. 88; ^{TÚG}iškalleššar/ iškalliššar "arkası yırtık bir giysi" Ünal, 2007:273

[5] Bkz. Reyhan, 2010: 66, 77.

1 mina = 496 gr = 40 Şekel (= GÍN) (Hitit)

1 şekel = 12,4 gr (Hitit)

1 mina = 498 gr = 60 Şekel (= GÍN) (Mezopotamya)

törende giyilecek elbiselerin fiyatlarının ne kadar yüksek olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Diğer giderleri ve törene katılan kişilerin sayısını da hesaplayınca ortaya ciddi bir rakam çıkacaktır.

Bayramların maddi yükü öncelikle devletin sorumluluğundadır. Bayram sırasında yapılan kült gezilerinin güzergâhında bulunan şehirler de kendi imkanları dahilinde gerekli malzemeleri temin etmektedirler. Bağlı krallıkların ödedikleri haraçlar, kral ve kraliçenin belli tanrılara yaptıkları bağışlar bayram bütçesini desteklemektedir.

Ayrıca tapınaklar da bu organizasyona kendi bütçeleri katkıda bulunmaktadırlar. Tapınaklar sadece tanrılara hizmet eden dini mekanlar değil, aynı zamanda sahip oldukları tarlalar, üzüm bağları, bahçeler, ormanlar ve de küçük ve büyük baş hayvan sürüleri ile ekonomik nitelikli kurumlardır. Tapınak görevlileri, tapınakta tanrılara ait olan kıymetli madenlerden yapılmış eşyalar konusunda uyarılmışlardır;

> "Siz muhafaza ettiğiniz tanrılara ait gümüşün, altının, elbisenin ve bronz aletin (yalnızca) bekçilerisiniz. Tanrıların (hangi) gümüşü, altını, elbisesi ve bronz aleti var (ise onlar sizin için) değil(dir). Her ne (var ise) onlar tanrıya aittir. (Onlara karşı) çok dikkatli olunuz. Tapınak adamının gümüşü, altını olmasın. Onu kendi vücuduna götürmesin. Karısına, çocuğuna onu süs yapmasın" (KUB 1.3 II 30-3 II 30-37; Süel 1985: 41-45).

Bu kurallara uymayanların akıbeti de yine aynı belgede belirtilmiştir;

> "(Tapınak görevlisi tapınağa ait olan) gümüşü, altını, elbiseyi ve bronz aleti (istediği gibi) satarsa ve kim onu alırsa ve onu saklarsa ve onu kralın kapısına getirmezse, onların ikisi için de ölüm cezası (verilir). Onların ikisi de ölsünler. Onlar için tanrının (hoşnutluğu??) yok(tur). Onlar affedilmesinler" (KUB 13.3 II 52-56; Süel 1985: 47).

Tapınakların sahip olduğu her türlü mal-mülkten başka, tapınaklara yapılan bağışlar ve ödenen haraçlar da tapınakların ekonomik girdileridir. Kentlerde bulunan tapınaklar aynı zamanda toplanan haraçların depo edildiği mekanlardır. Hitit tapınaklarında çok sayıda ve kapsamlı depoların bulunması, (çiviyazılı belgelerde DINGIR^{MEŠ} KISLAH^{MEŠ} "tanrıların ambarları" ifadesi) tapınakların fazla ürünlerin depolandığı ve önemli ekonomik işlevler üstlendiğini gösteren delillerdir (Seeher, 2002: 451).

Sonuç

Bu kadar uzun ve meşakkatli bayram kutlamalarının, elbette Hitit siyasal ve toplumsal düzeninin devamlılığını sağlayan ve bu düzeni pekiştiren ideolojik bir yönü olduğunu söylemek gerekir. Bu şekilde kralın tanrılarla bir iletişim gücünün olduğu, tanrılar tarafından desteklendiği şeklinde bir imaj yaratılarak halkın krala itaati tartışılmaz hale getirilmektedir. Bu açıdan bayram kutlamaları kralın hükümranlığının meşruluğu açısında önemlidir. Bayram törenleri sırasında kralın ülke arazisini dolaşması ve böylece kralın ülke topraklarındaki hakimiyetinin sembolik olarak

---

1 şekel = 8,3 gr (Mezopotamya)

1 IKU= 3600 metrekare

1 gipeššar = 0,25 metrekare

PA (*PARISU*'nun kısaltılmış şekli)

1 *PA* = 50 litre

zipaddani = sıvılar için kullanılan bir ölçek (1 maşrapa).

vurgulanması, hem tanrının lütfuyla sağlamlaştırılmış bir iktidarın meşruluğunu göstermekte ve hem de külte dahil ettiği yerel unsurlarla ilişkilerini güçlendirmekteydi. Dolayısıyla, bu bayram kutlamalarının ülkenin toprak birliğinin önemsenmesini sağlamak, birliği sağlamlaştırmak gibi siyasi fonksiyonları da vardı. Ayrıca bayram törenlerinde tanrılara sunulmak üzere toplanan kurban malzemelerinin oldukça fazla olması, ciddi bir yiyecek stoğunun oluşmasını sağlayarak tapınakları - bu armağanları ayni bir vergi olarak da düşünülebiliriz- iktisadi olarak da güçlendiriyordu. Eğlenceli, müzikli, danslı, yemeli, içmeli ritüellerle kendini gösteren bayramlar, toplum için dinsel bir ayin; aynı zamanda, Hitit Krallığı'nın devamlılığını, Hitit krallarının meşruiyetini sağlayan ideolojik aygıtlardı

Hititlerde bayramlar; her ne kadar, farklı kaynaklardan türeseler de yerel folklorik kaynaklar da önemli bir etki alanına sahiptir ve resmi bayram ritüelleri önemli bir yer tutmaktadır. Hitit kültür dünyasında, her bayram, (tanrılara kurban sunmak, tanrıyı içmek, tapınakları ziyaret etmek örneklerinde olduğu gibi) resmî ve dinî yönüne ek olarak onunla içkin olarak, (yarışmalar düzenlemek, dans etmek, şarkılar söylemek, sahne oyunları sergilemek örneklerinde olduğu gibi) folklorik-dünyevi bir boyuta da sahiptir. Bayramlar, kendi ritüellerini de kendi içlerinde barındırmaktadır.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

Alp, S., (1999), *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans*, Kavaklıdere Kültür Yayınları No:6, Ankara. Alp, S., (2001), *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, İstanbul.

Ardzinba, V., (2010), *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, Kafdav Yayınları, Ankara.

Balcıoğlu, B., (1990), "Bir Hitit Bayramı ($^{EZEN}{}_4$Hadauri-) Hakkında Bazı İzlenimler", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 34/1-2, Ankara 1990. 5-10.

Bryce, T., (2002), *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum,* Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Collins, B.J., (1995), "Ritual Meals in the Hittite Cult", *Ancient Magic and Ritual Power,* Leiden-New York-Köln, s.77-92.

Darga, M., (1985), *Hitit Mimarlığı/I Yapı Sanatı Arkeolojik ve Filolojik Veriler*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3221, İstanbul.

De Martino, S., (2003), *Hititler*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Dinçol, A. M., (1982), *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I*, Görsel Yayınları, Ankara.

Dinçol, M.A., (1989), Dinçol, Ein Hurro, Hethitisches Festritual (h)išuwaš, Belleten, C:LIII, Ankara.

Erkut, S., (1998), "Hititlerde AN.TAH.ŠUM^{SAR} Bitkisi ve Bayramı Üzerine Bir İnceleme", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri* (Çorum 16-22 Eylül 1996), Ankara s.189-195.

Friedrich, J., (1952), *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg. Gurney, O. R., (2001), *Hititler*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Güterbock, H. G., (1956), "The Deeds of Šuppiluliuma a Told by his son Muršili II", *Journal of Cuneiform Studies* Vol.10, New Haven.

Güterbock, H. G., (1960), "An Outline of the Hittite AN.TAH.ŠUM Festival", *Journal of Near Eastern Studies* 19, Chicago, s.80-89.

Haas, V., (1994a), Geschichte der Hethitischen Religion, Handbuch der Orientalistik. Der Nahe und Mittlere Osten 15, Leiden, New York, Köln, Brill.

Haas, V., (1994b), (H)išuwa-Festritual von Kizzuwatna, Geschichte der Hethitischen Religion, Leiden-New York-Köln.

Haas, V., (2002), "Hitit Dini", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu,* 1000 Tanrılı Halk, Bonn, s.438-442.

Hoffner Jr, H.A., (1990), *Hitite Myths*, Society of Biblical Literature Writings from the Ancient World, Atlanta, Georgia.

IBoT: İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler I-IV, Ankara.

KBo: Keilschirfttexte aus Boghazköi, Leipzig 1916-21; Berlin 1954 vd.

Köroğlu, K., (2006), *Eski Mezopotamya Tarihi, Başlangıcından Perslere Kadar*, İletişim Yayınları 1136, İstanbul.

KUB: Keilschirfturkunden aus Boghazköi, Berlin 1921 vd.

Müller-Karpe, Andreas, (2002) "Kuşaklı-Šariššа: Yukarı Ülke'de Bir Kült Merkezi", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*, Stuttgart.

Nakamura, M., "Zu den Übersichtstafeln des nuntarriiašha- Festes", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri* (Çorum 16-22 Eylül 1996), Ankara s.445-449.

Neu, E.-Rüster, C., (1989), Hethitisches Zeichenlexikon Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten, Studien zu den Boğazköy-Texten Beiheft 2, Otto Harrassowitz-Wiesbaden.

Ökse, T., (2006a), "Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri", *Bilig* sayı:36, Ankara, s.47-66.

Ökse, T., (2006b), "Eski Önasya'dan Günümüze Bahar Bayramları ve Bereket Törenleri", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* sayı:6, Ankara, s. 67-72.

Özgüç, T., (1998), *İnandıktepe*, Ankara.

Reyhan, E., (2009a), "Hititlerde Devlet Gelirleri, Depolama ve Yeniden Dağıtım", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 4, Ankara, s.157-174.

Reyhan, E., (2009b), "The Missing God Telipinu Myth: A Chapter from the Ancient Anatolian Mythology", *Tarih Araştırmaları Dergisi* cilt:XXVIII, sayı:45, Ankara, s.85-106.

Reyhan, E., (2010), "Hititlerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler", *Tarih Araştırmaları Dergisi* cilt: XXIX, sayı:47, Ankara, s.65-82.

Seeher, J., (2002), "Kutsal Alanlar-Kült Yerleri ve Çok İşlevli Kuruluşlar, Hitit Başkenti Hattuša'da Büyük Tapınak ve Tapınak Mahallesi", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu,* 1000 Tanrılı Halk, Bonn, s.450-452.

Süel, A., (1985), *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle İlgili Bir Direktif Metni*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

Ünal, A., (2003), *Hititler Devrinde Anadolu II* , Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Ünal, A., (2007), *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü* (Vol. I A-M, Vol. II N-Z), Hamburg.

Ünal, A., (2016), *Hititlerde ve Eski Anadolu Toplumlarında Din, Devlet, Halk ve Eğlence,* Ankara. Yıldırım, T., (2001), "Hüseyindede Kabartmalı Vazosunda Betimlenen Dans Eden Bir Hititli", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 41, I, Ankara, s.1-7.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Reyhan, E. (2016). "Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri / Festrituals In Hittite Culture", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140,* Volume 11/16 Fall 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10067, p. 89-114.